BISKOP KNUDS BOG OM PESTEN

AF

FR. HALLAGER

KØBENHAVN 1919

HENRIK KOPPELS FORLAG

FL.AA4(2)

G iv Km

FL. AA4 (2)

BISKOP KNUDS
BOG OM PESTEN

UDGIVET AF
DANSK MEDICINSK-HISTORISK
SELSKAB

BISKOP KNUDS BOG OM PESTEN

AF

FR. HALLAGER

KØBENHAVN 1919

HENRIK KOPPELS FORLAG

FL. AA4 (2)

MED UNDERSTØTTELSE AF
DEN GREVELIGE HIELMSTIERNE-ROSENCRONESKE
STIFTELSE

WELLCOME INSTITUTE
LIBRARY
Coll. welMOmec
Call
No.

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDLEDNING

DEN samlede Pestlitteratur er ikke stor i Forhold til den Betydning, Pestsygdommen har haft for Menneskeheden. Dette kommer naturligvis af, at Menneskene var forholdsvis lidet skrivende i den Tid, da Pesten var et aktuelt Emne.

Det er imidlertid en Selvfølge, at en Sygdom som Pesten, der allerede optraadte epidemisk i Oldtiden, og som hærgede Europa, Asien og Nordafrika med den ene Epidemi efter den anden Middelalderen igennem, ogsaa har været Genstand for Iagttagelse og Beskrivelse allerede i gammel Tid. Der foreligger da ogsaa fra Middelalderen en Række Pestskrifter, af hvilke det, der tillægges Biskop Knud i Aarhus, og som i det følgende vil blive gengivet i Oversættelse og nærmere omtalt, har været mest udbredt og vakt mest Opmærksomhed. Der er kommet mange Udgaver af denne Bog, som naturligvis er skrevet paa Latin, og den er blevet oversat paa forskellige Sprog. I den senere Tid har Bogen været Genstand for en ret livlig Debat, som navnlig har drejet sig om det Spørgsmaal, hvem der er dens Forfatter. Det er blevet paastaaet, at der aldrig har været nogen Biskop Knud i Aarhus, og hans Eksistens er i alt Fald Genstand for berettiget Tvivl. Bogen er derfor af forskellige Forfattere blevet til-

skrevet andre lærde Mænd: en Biskop i Viborg, en svensk Biskop og en Professor i Montpellier.

Hovedformaalet med dette lille Skrift er at gøre „Biskop Knud“s Bog tilgængelig for danske Nutidslæsere og at give et Bidrag til Løsning af Spørgsmaalet, hvem der er dens Forfatter. Men da det for at kunne vurdere Biskop Knuds Bog er nødvendigt at vide noget mere om Pesten og Pestlitteraturen, end man i Almindelighed ved i vore Dage, har jeg anset det for rigtigt først at fortælle lidt om Pesten og særlig om „Den sorte Død“, som vistnok var den umiddelbare Anledning til Bogens Fremkomst.

Medens der foreligger Oversættelser til Engelsk, Fransk, Hollandsk og Portugisisk, har Bogen ikke hidtil været oversat paa Dansk. Jeg har forsøgt at gengive Forfatterens latinske Tekst paa det Sprog, som efter min Mening var hans Modersmaal. Jeg tør ikke smigre mig med det Haab, at sprogkyndige vil finde min Oversættelse vellykket. Middelalderligt Latin med sine mange Forkortelser og Tegn, der ikke altid betyder det samme, frembyder mange Vanskeligheder og Faldgruber for en usagkyndig, Faldgruber, som selv lærde Forfattere ikke altid undgaar. Som et Slags Undskyldning for mine eventuelle Fejltagelser skal jeg anføre, at den tyske Forfatter Lersch — der ikke kan beskyldes for Skødesløshed med sine Citater — i sin lærde „Geschichte der Volksseuchen“[1]) gengiver et Sted af Biskop Knuds Bog saaledes: „in monte pessulano *comitatem* vitare non potui, quum transivi

1) Berlin 1896.

de domo ad domum curando infirmes (sic!) *circa* paupertatis meae."[1]) Den, der kan en Smule Latin, ser straks, at „comitatem" er en Fejl (der skulde staa „communitatem"), og at der ikke i Originalen kan have staaet „circa paupertatis meæ," idet Forf. ikke kan have ladet Præpositionen circa styre Genitiv. Der er ingen Tvivl om, at Lersch har misforstaaet Forkortelsen af communitatem, og at der i den Bog, han citerer, har staaet „cā paupertatis meæ." „cā" betyder i de fleste Tilfælde circa, men jeg har ogsaa i Biskop Knuds Bog set denne Forkortelse brugt for causa, bl. a. ogsaa i en eller to Udgaver paa det anførte Sted. „Causa paupertatis meæ" giver god Mening: „Paa Grund af min Fattigdom."

Det Eksemplar af Bogen — fra det kongelige Bibliotek i København — som jeg har benyttet til Oversættelsen, er smukt og tydeligt trykt og har ikke mange Trykfejl. De Fejl, der findes, skyldes vistnok, med ganske enkelte Undtagelser, en Afskriver. Denne Udgave synes at være den ældste, eller i alt Fald en af de ældste[2]). Efter Chr. Bruun[3]) kan der ikke være Tvivl om, at den er trykt i Frankrig (eller Italien), og Bruun

---

[1]) l. c. S. 170. I Oversættelse efter den korrekte Tekst hedder det: I Montpellier kunde jeg ikke undgaa Samkvem med Mennesker, idet jeg gik fra Hus til Hus for at helbrede de syge, paa Grund af min Fattigdom.

[2]) Den har ingen Angivelse af, hvor eller naar den er trykt, eller af Bogtrykkerens Navn, og Forfatterens Navn nævnes først i Slutningslinierne, der lyder saaledes:

„Tractatus de regimine pestilentico domini kamiti episcopi arusiensis ciuitatis: regni dacie artis medicine expertissimi professoris: finem habet."

[3]) Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek 1. S. 83.

mener, at den kan sættes til Aarene 1478—80. Men Bogen er ganske sikkert skrevet meget tidligere end 1478. De foreliggende Haandskrifter frembyder betydelige indbyrdes Forskelligheder, som uden Tvivl i mange Tilfælde skyldes Skødesløshed ved Afskrivningen, i andre Tilfælde vistnok ogsaa Afskriverens Lyst til at rette og forbedre.

De forskellige trykte Udgaver har ogsaa nogle indbyrdes Forskelligheder. Der er i den Udgave, jeg har benyttet, enkelte Ord, som ikke kan oversættes eller ikke giver Mening. Naar jeg i et saadant Tilfælde i andre Udgaver har fundet det uforstaaelige Ord erstattet med et, der giver god Mening, har jeg holdt mig til dette og betragtet det andet som en Skrivfejl. Jeg skal som Eksempel nævne, at der mellem de hjertestyrkende Midler omtales en Plante ved Navn „Canifer.“ Dette Plantenavn har jeg ikke kunnet finde hverken i Leksika eller i Urtebøger. Jeg tænkte mig derfor Muligheden af, at der forelaa en Skrivfejl, og jeg fandt da ogsaa i flere af de andre Udgaver i Stedet for Canifer „Cassiafistis.“ Dette er vistnok en Forkortelse af „Cassia fistula“, en ostindisk Droge, der længe har været kendt i Europa[1]). I Begyndelsen af Afsnittet om Aareladning nævnes nogle Forhold, som kan være til Hinder for at lade sig aarelade en Gang om Maaneden. I den Udgave, jeg benyttede, staar der, at dette er Tilfældet med „peregrinantibus“ (rejsende, Udlændinge). Men i flere andre Udgaver

---

[1]) J. Lind. Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger. Kbh. 1918. S. 19.

staar der „pregnantibus“ (svangre), hvilket giver bedre Mening.

Der findes i Teksten et andet Ord, som har voldt mig store Bryderier. I Afsnittet om de Tegn, der bebuder Pesten, findes citeret et Vers om, hvad der kan ventes, naar en Komet viser sig. Foran Verset staar der „sicut habetur in methauris.“ Om dette Ord har jeg raadspurgt de tykkeste Bøger og de lærdeste Mænd. Jeg takker Professor J. L. Heiberg for den Oplysning, at methauron (eller metauron) er en Skrivemaade, der undertiden i Middelalderen brugtes for meteoron. I alle de Udgaver af Biskop Knuds Bog, som har været tilgængelige for mig, staar der: „sicut habetur in methauris.“ I Johannes Jacobis Pestbog, som efter Dr. Johnsson i København og Professor Sudhoff i Leipzig er identisk med Biskop Knuds Bog, staar der, „sicut videtur in libro meteorum“, og jeg har valgt Oversættelsen: „som der staar i Bogen om Meteorerne.“ Men fra hvilken Bog om Meteorer Citatet er taget, kan jeg ikke oplyse.

II

LIDT OM PESTEN

Vi ved noget mere om Pesten nu, end man vidste, da „Biskop Knud“ skrev sin lille Bog om denne Sygdom.

Det var dog først i 1894, at vor Viden om Pesten tog et væsentligt Skridt fremad, idet Franskmanden Yersin og Japaneren Kitasato i det nævnte Aar fandt Pestbacillen. Vi kender nu, i alt Fald i det væsentlige, de Veje, ad hvilke Smitten — d. v. s. Bacillen — overføres fra det ene Sted til det andet og fra det ene Menneske til det andet, og denne Viden om Sygdommens Udbredelsesmaade gør det naturligvis muligt at træffe mere virksomme Foranstaltninger end tidligere til Forebyggelse af Epidemier. Overfor Behandlingen af de enkelte Tilfælde er Pestbacillens Opdagelse endnu af mindre Betydning.

Ved Opdagelsen af Pestens Mikrob er ogsaa Spørgsmaalet om Sygdommens Smitsomhed afgjort. Om dette Spørgsmaal har, mærkværdigt nok, Meningerne været delte baade i ældre og nyere Tid. Biskop Knud opkaster Spørgsmaalet, om Pesten er smitsom, og besvarer det bekræftende. I en Polemik med Carl Lange

skriver Schleisner[1]) i 1879: „Smittemomentet bliver nutildags ogsaa mere og mere fremhævet af de nulevende Hygieinikere. Ikkun Hr. Lange synes i saa Henseende at være af en anden Mening.“ Endnu saa sent som i 1891 skriver Fernand Vidal[2]), at de lærde er uenige om Smittespørgsmaalet. Vidal selv holder paa, at Pesten er smitsom.

Nu kan der ikke mere rejses Tvivl om dette Spørgsmaal. Vi ved, at der findes forskellige „Pestfoci“, Steder, hvor der altid forekommer Pest, og hvorfra Sygdommen lejlighedsvis breder sig i større eller mindre Udstrækning.

Et saadant Arnested for Pesten findes i den kinesiske Provins Yunnan, hvor Sygdommen holder sig hos et Murmeldyr, Tarbagan, der efterstræbes paa Grund af den kostbare Pels. Jægerne bliver smittede af Vildtet og bringer saa Sygdommen videre. Et andet Pestfocus, der findes i Himalaja, har den Interesse, at „Den sorte Død“ menes at have haft sit Udgangspunkt der.

Foruden Tarbagan er der to andre Dyrearter, som spiller en vigtig Rolle ved Pestens Udbredelse. Rotter er farlige Smittebærere. Dels faar de Pesten ved at æde andre Rotter, der er døde af Pest, dels overføres Sygdommen fra den ene Rotte til den anden af en asiatisk Loppeart, der ogsaa skal kunne overføre Smitten til Mennesker, men som heldigvis ikke forekommer i Europa. Det er navnlig Skibsrotterne, der

---

[1]) Berlingske Tidende. Kbh. 1879. Nrr. 40, 41, 65.
[2]) Traité de médecine T. I. 1891. p. 946.

er farlige som Pestudbredere, idet Smitten ved dem kan føres over Havet til fjerne Steder.

Pesten kan optræde i forskellige Former, af hvilke de vigtigste er Bubonpesten eller Byldepesten, karakteriseret ved Svulst og Betændelse af Lymfekirtler, og Lungepesten, hvor Lungerne, som Navnet antyder, er Sygdommens Hovedsæde.

Kirtlerne er ogsaa angrebne i Lungepesten, men Sygdommen forløber i Reglen saa hurtigt, at Betændelsen ikke faar Tid til at udvikle sig. Lungepesten ender næsten altid med Døden, og den kan forløbe med en forfærdelig Hurtighed. Den kan vare 3—5 Dage; men undertiden dør Patienten faa Timer efter, at Sygdommen har lagt sig for Dagen.

Lungepesten er overordentlig smitsom, idet Patienternes Opspyt er fuldt af Baciller, og ganske smaa bacilholdige Draaber spredes i Luften omkring dem og kan smitte andre Mennesker, som indaander disse Draaber. Bubonpesten er mindre farlig for den syges Omgivelser, idet Smitten i det væsentlige kun udbredes ved Afsondringen fra de betændte Kirtler, efter at Bylderne har aabnet sig spontant eller er blevet aabnede af Lægen. Men det maa dog bemærkes, at Smitten ogsaa her kan overføres ved livløse Genstande, navnlig Klæder og Sengetøj, der har været benyttet af de syge.

Om Pestens Smitsomhed har Meningerne, som sagt, indtil den nyeste Tid været delte. Derimod var der forskellige andre Aarsagsmomenter, om hvilke der i ældre Tid ikke herskede Tvivl.

For det første var det en almindelig Opfattelse, at den egentlige Aarsag til Pesten var Guds Vrede over

Menneskenes Synder. Midlet imod den maatte da være at angre og omvende sig, og denne Opfattelse bidrog væsentligt til Flagellantbevægelsen i det 14de Aarhundrede. De fleste Forfattere mente dog, at Guds Vrede ikke var den eneste Aarsag til Pesten, men at ogsaa Smitte, Urenlighed og usundt Levned kunde bidrage til Sygdommens Opstaaen og Udbredelse. Men nogle Mennesker var saa konsekvente at sige, at naar Pesten var sendt som en Straf fra Gud, saa var det unyttigt, ja formasteligt at søge at helbrede den ved Hjælp af Medikamenter.

I Fortalen til sin Bog om Pesten citerer Henrik Smidt[1]): „Doctor Morthen Luthers raad om Pestilentze.“ Luther begynder med at dadle dem, som ikke vil bruge Urter eller Lægedom mod Pesten eller fly de smittefarlige Steder og Personer, fordi de siger: „det er Guds straff, vil hand beuare mig for Pestilentze, da giør hand det vel, vden alle vrter oc lægedom.“ Morten Luther viser sig ogsaa ved denne Lejlighed som Repræsentant for den sunde Fornuft. Han fortsætter: „Saadant er icke at lyde oc tro Gud, men at friste och forsøge hannem.“ Man kunde lige saa godt forsmaa og foragte Mad, Øl, Hus og Klæder og sige: „Vil Gud beuare mig for Hunger tørst Kuld oc frost, det kand hand vel gøre, vden Mad, Øl ock Klæder.“ Luther føjer til, at saadanne Mennesker ogsaa kan blive Manddrabere ved at paaføre andre Smitten.

---

[1]) En Bog om Pestelentzis Aarsage, foruaring och legedom der emod, tilsammen lest aff lerdemens Bøger, aff Henrick Smidt i Malmø, oc først vdgaait vid Prenten. Anno M.D.XXXV. Nu offuerseet, forøget, oc forbedret Anno. M.D.LVII. Prentet vdi Københaffn M.D.LVII.

Det medicinske Fakultet ved Københavns Universitet udsendte i 1619 „En kaart Vnderuisning“ om, hvorledes man skulde forholde sig for at forebygge og helbrede Pesten[1]). Dette „Consilium“ blev oprindelig skrevet paa Latin, men senere oversat paa Dansk „pro vulgo.“ Foran den danske Udgave (fra 1654) staar der:

„Jeremiae 29.

See, jeg vil skicke Sverd, Hunger oc Pestilentze iblant dem, fordi at de icke lydde mine Ord, siger HErren.

Theriaca diatessaron:[2])

Omvend dig snarlig,
Bed GUd alvorlig,
Vandre varlig,
Tær sparlig,
Tjden er farlig,
Døden kommer snarlig.“

Det medicinske Fakultet var baade religiøst og poetisk i 1654. Fakultetet mener, at Pestepidemien er en

---

[1]) En kaart Vnderuisning, Huorledis mand sig forholde skal i denne farlige tid, baade til at præservere dem som endnu ere fri fra denne omgans Pestilentze, saa oc til at hielpe oc curere dem som der met ere befengde. Stillet aff Facultate Medica her i Kiøbenhaffn. Prentet nu paa nye i Kiøbenhaffn, hoss Henrich Waldkirch. Oc findis hoss hannem tilkiøbs. Anno Jesu Christi MDCXIX. — Den latinske Tekst findes i Th. Bartholins „Cista Medica.“

[2]) Det fra Oldtiden berømte Lægemiddel „Theriak“ brugtes endnu i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede meget, ogsaa mod Pest. „Diatessaron“ betyder „igennem fire.“ Det bruges om en Sammenarbejdelse af de 4 Evangelier (Tatians Evangelieharmoni). — Forklaringen paa Overskriften er maaske den, at Verset indeholder fire Raad mod Pesten.

Guds Straf, og anbefaler derfor som Forebyggelsesmiddel: Pønitentse og at bede og paakalde. Men det nævner dog ogsaa som Aarsager til Pesten Smitte fra andre Steder og et usundt Levnet og anbefaler: at fly snart langt bort derfra og komme sent igen, — og giver desuden Anvisning paa forskellige hygiejniske Forholdsregler og Helbredelsesmidler.

Den hollandske Læge Diemerbroeck[1]), der har skrevet et Værk om Pesten, siger, at det sikreste Forebyggelsesmiddel er Flugt i Forbindelse med Gudsfrygt, og man træffer undertiden Afhandlinger om Pesten, hvis Forfattere saa at sige gør Undskyldning for, at de anvender andre Midler.

Lægen Mule, der var Professor ved Københavns Universitet og under Pesten 1711 tog virksom Del i Sygdommens Bekæmpelse, fortæller i et Brev til sin Broder[2]) om en københavnsk Præst, „Mag. Knud Tommerup ved Guarnisonskirken", at han „forlod, uden Reisetilladelse, med Familie og Bohave Byen i Tirsdags, efterat han i Søndags paa Prædikestolen havde kaldet Kjøbenhavn et Sodoma og Gomorra, og raabt: „frelse sig hvo kan ud af denne formedelst sin grændseløse Ugudelighed af Herren til Ødelæggelse indviede Stad."" Mule synes at anse det for tvivlsomt, om Gudsfrygt har været den egentlige Bevæggrund for Præsten til at flygte.

Mule holdt Stand under hele Epidemien og skyede hverken Fare eller Anstrengelse. Hans Kollega Fran-

[1]) Dr. med.; død som Professor i Utrecht 1674.
[2]) U. C. Mule. Om Pesten i Kjøbenhavn 1711. Fortalt i Brevform. Odense 1843.

ckenau[1]) derimod flygtede til Falster. Mansa[2]) siger, at han derved fulgte et Eksempel, som var givet af hans Formænd ved lignende Lejligheder: af Chr. Thorkilsen Morsing og Peder Capitaneus (begge Forfattere af Afhandlinger om Pesten) i det 16de og af Ole Worm og Th. Bartholin i det 17de Aarhundrede. Mansa fortæller, at ogsaa Sydenham og Galen flygtede for Pesten.

Naar Guds Vrede over Menneskenes Synder blev betragtet som Pestens Aarsag, blev det dog i Reglen opfattet saaledes, at dette var den almindelige Aarsag til Epidemien, men at ogsaa andre særlige Aarsager var medvirkende. Paa samme Maade blev af mange Forfattere Himmellegemernes Konstellation anset for den almindelige Aarsag til en Pestepidemi, medens de særlige Aarsager fandtes paa Jorden og tildels hos Mennesket selv. Guy de Chauliac[3]), der levede i det 14de Aarhundrede, mente, at Saturns, Jupiters og Mars' Konjunktion i Vandmandens Tegn, som efter hans Mening havde fundet Sted den 24. Marts 1345, var den vigtigste og almindelige Aarsag til den sorte Død. Legemernes sygelige Beskaffenhed, Safternes Fordærvelse o. s. v., var den særlige, underordnede Aarsag. Det var en almindelig udbredt Anskuelse, at Himmellegemerne i visse Konstellationer udøvede en fordærvelig Indflydelse paa Atmosfæren. Ogsaa Solformørkelser og Kometer fik Skyld for ikke alene at bebude, men ogsaa at foraarsage Pesten. Endnu midt

---

[1]) Georg Friderich Francus de Franckenau, født 1669 i Strasbourg, blev Professor i København 1701.

[2]) Pesten i Helsingør og Kiøbenhavn 1710 og 1711. Kbh. 1854. S. 20.

[3]) Citeret hos J. F. C. Hecker. Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters (ved August Hirsch). Berlin 1865. S. 82.

i det 16de Aarhundrede mener Christen Thorkilsen Morsing, Professor i Medicin ved Københavns Universitet, at Solens og Maanens Formørkelser ofte er Aarsag til Pesten, og at det samme gælder om Saturns og Mars' Konjunktion i Jomfruens eller Tvillingernes Tegn[1]).

At der forud for de store Epidemier gik politiske, atmosfæriske og klimatiske Forstyrrelser, noteres ogsaa af de gamle Forfattere. Men dette anses dog for mindre vigtigt end Himmellegemernes Indflydelse, og tildels anses disse Forstyrrelser paa Jorden ogsaa for at være foraarsagede af Himmellegemernes Paavirkning.

Forud for den første store Pestepidemi, om hvilken der foreligger nærmere Efterretninger, den, der rasede i det 6te Aarhundrede, gik der baade politiske Uroligheder og Krige og usædvanlige Naturfænomener. Der meldes om Kometer, Jordskælv, store Oversvømmelser og usund Taage. Forud for den sorte Død gik der en Mængde uhyggelige Naturfænomener, vulkanske Udbrud, Jordskælv og store Oversvømmelser, der i Forening med Sværme af Vandregræshopper fremkaldte Misvækst og Hungersnød.

Det samme var efter Mansa Tilfældet med den Pest, der kom til Sverige og Danmark 1710 og 1711 efter i flere Aar at have raset i andre Lande i Europa. Mansa skriver[2]): „Vare nogensinde i Europa Anledningerne

---

[1]) D. Christiani Torchilli Morsiani Consilium de Pestilentiæ causis, præservatione & curatione. I: Thomæ Bartholini Cista medica. Hafniæ 1662. S. 21 ff.

[2]) Pesten i Helsingør og Kiøbenhavn. Kbh. 1854. S. 1.

til smitsomme og pestagtige Sygdommes Udvikling og Udbredelse mange og store, da maa dette vistnok gielde om Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.“ Der var Krig i Øst og Vest, og til de politiske Omvæltninger „sluttede sig mærkelige og indflydelsesrige Forandringer i den physiske Verden: Meteorer af forskjelligt Slags, Jordrystelser, Udbrud af ildsprudende Bierge, nye Øers Fremkomst af Havets Skiød, Landes og Byers Oversvømmelse, deels af Havet, deels af Floder, betydelige Uregelmæssigheder i de climatiske Forhold o. s. v.“ Mansa fortæller, at der viste sig Kometer baade i 1702, 1706 og 1707, at Nordlys var hyppige og stærke i Danmark, og at der i 1710 faldt blodig Regn i Skaane.

Det er jo ret naturligt, at Oversvømmelser og Tørke, der medfører Misvækst og Hungersnød, virker skadeligt paa de hygiejniske Forhold og paa Befolkningens Modstandskraft og derved bereder Jordbunden for Epidemier, og at Felttog tillige bidrager til at overføre Smitten fra et Sted til et andet. Derimod er man i vore Dage mere tilbøjelig til at tilskrive Kometerne en gavnlig end en skadelig Indflydelse paa de jordiske Forhold, i alt Fald paa Vinhøsten.

Forskellige Forfattere anfører som Aarsag til Pesten eller i alt Fald som Tegn, der bebuder dens Komme, Uregelmæssighed i Naturforhold, selv om Afvigelsen fra det sædvanlige ikke i og for sig kan betragtes som skadelig, f. Eks. at det er varmt, naar man skulde vente Kulde, og omvendt. De fleste ældre Forfattere er enige om at betragte Taage og i det hele Fugtighed som meget usund. Mærkværdigt er det, at alle Forfattere, der skriver om Pesten, advarer mod

Søndenvinden. Biskop Knud, der ogsaa betragter Søndenvinden som meget skadelig, anfører til Støtte for denne Anskuelse en ikke ringere Avtoritet end Hippokrates. Naar nordiske Forfattere som Chr. Thorkilsen Morsing advarer mod Søndenvinden, kan det ikke være efter Erfaringer hjemmefra. Men de første Pestskrifter stammer fra Sydfrankrig og Italien, hvor Søndenvinden kan være generende og usund. Chr. Thorkilsen havde ogsaa studeret ved Universitetet i Montpellier.

Som bekendt var det i „Den sorte Døds“ Tid en udbredt Tro, at Jøderne foraarsagede Pesten ved at forgifte Brøndene. Denne Opfattelse af Pestens Aarsagsforhold har jeg ikke fundet omtalt i nogen af de Pestbøger, jeg har set. Som et Kuriosum kan det nævnes, at Jøderne endogsaa fik Skyld for at have forgiftet Atmosfæren, og at Forfatteren af Artiklen om Pest i Zedlers store Konversationsleksikon (27de Bind, Aar 1741) ikke finder det ganske umuligt, at ugudelige Mennesker ved onde Kunster kan smitte Luften[1]). I det 20de Aarhundrede er jo endelig den Tanke realiseret at ødelægge sine Modstandere ved Hjælp af giftige Luftarter.

Med Hensyn til de forebyggende Foranstaltninger mod Epidemiers Opstaaen og Udbredelse er der naturligvis sket store Fremskridt i den nyere Tid. Men hvad selve Pestens Behandling angaar, er Fremskridtene ikke saa store. Efter P. Aaser, som skriver om Pesten i den skandinaviske „Lærebog i intern Medicin“[2]), er

1) Grosses Universal Lexicon. Leipzig und Halle 1741. Bd. 27. Sp. 1762.
2) Kbh. Bd. I. 1915—17. S. 287.

Yersins Pestserum det eneste Middel, som synes at have god Virkning mod selve Sygdommen — og det har kun denne Virkning, naar det gives i Sygdommens Begyndelse, før Bacillen er kommet over i Blodet. Forøvrigt er Behandlingen nu som i det 14de Aarhundrede „symptomatisk.“ Den gaar først og fremmest ud paa at holde Kræfterne oppe og navnlig modvirke Hjertesvækkelsen — dernæst ogsaa paa at faa Bylderne til at „trække til“ og aabne dem, naar Tiden er til det.

De Fremskridt, der er gjort med Hensyn til Behandlingen af et Tilfælde af Pest, bestaar ikke saa meget i, at man har fundet nye virksomme Midler, som deri, at man har afskaffet forskellige af den gamle Tids Behandlingsmaader.

Baade som forebyggende Middel og til Behandling af den udbrudte Sygdom brugte man i stor Udstrækning Aareladning og „Purgering.“ I de gamle Pestbøger er Spørgsmaalet om Aareladning omhyggelig behandlet, og der gøres Rede for, hvilke Vener man skal aabne under forskellige Forhold. Valget af Vener retter sig dels efter Sygdommens Varighed, dels efter, hvilke Kirtler der findes opsvulmede. De forskellige Forfatteres Regler for Aareladning er dog langt fra at stemme overens. Nogle Forfattere raader til Forsigtighed med Blodudtømmelser, medens andre paastaar, at Aareladningen bør være meget rigelig. Men der er Enighed om Aareladningens Gavnlighed og Uundværlighed.

Afføringsmidler blev ogsaa anvendt rigeligt for at skille Legemet af med de usunde Vædsker. En gammel Forfatter siger, at hvor Aareladning ikke kan taales, maa man bruge Purgering saa meget mere.

De gamle brugte ogsaa en Mængde tildels meget sammensatte Medikamenter, baade indvortes og udvortes. Det mest berømte Middel, som ingen Pestbog undlod at anbefale, var naturligvis Theriak, det gamle Universalmiddel, som i Form af Latværge indeholdt en Mængde forskellige Bestanddele. I Th. Bartholins „Dispensatorium Hafniense“ (1658) fandtes der i Theriaca Andromachi 64 „simplicia.“

Nogle af de Midler, der omtales og anbefales hos de gamle Forfattere, ser i vore Dage ikke alene højst mærkværdige, men ogsaa lidet appetitlige ud. Endnu hos Henrik Smidt[1]) finder man følgende Opskrift til Plaster: „Mand maa tage Malurte, Rude, lige meget aff huert, oc støde disse til puluer, oc blande dem met Menniskens Møg eller Skarn.“

Den tidligere citerede Christen Thorkilsen Morsing giver Anvisning paa en mærkelig Behandling af Pestbylder. Hans Recept lyder i Oversættelse omtrent saaledes[2]):

„Man tager en Hane eller Høne, helst en sort, plukker alle Fjerene bort ved Halen, anbringer den nøgne Podex paa Saaret og klemmer af og til Næbet sammen med Haanden, saa den ikke kan aande ad den Vej, men bagfra. Naar Hanen bliver holdt saaledes i en halv eller en hel Time, trækker den Giften til sig og dør. Derefter skal man anbringe en anden Hane paa samme Maade og blive ved dermed, til man har brugt 24, hvis der behøves saa mange, og alle de første dør.

---

[1]) Op. c., Udg. 1577, Bl. 17 (2), b.
[2]) l. c. S. 44.

Og hvis nogle af dem dør, er det et godt Tegn; men hvis de ikke dør, er der stor Fare paa Færde.“

Den samme Kur findes omtalt hos Henrik Smidt, der ogsaa anbefaler den mod Hugormebid; men det er dog ikke nogen af de danske Forfattere, der har opfundet den. Kuren findes allerede omtalt i Pietro di Tussignanos Pesttraktat fra 1398[1]).

Der gives hos de gamle udførlige Regler for, hvorledes man skal forholde sig i Pesttiden, og navnlig for, hvad man skal spise, Regler, som Nutids Læger til dels har ondt ved at forstaa.

Der er 3 Ting, som de gamle og ældre Forfattere er enige om at advare imod: megen Søvn, varme Bade og kønsligt Samkvem. Man skulde navnlig vogte sig for at sove om Dagen, hvad Sygdommen medfører Trang til. Hvorfor det er farligt at sove, lærer man af Knuds Bog. Offentlige Bade skulde man undgaa paa Grund af Smittefaren; men man skulde i det hele taget vogte sig for varme Bade, fordi disse aabner Porerne, saa den giftige Luft kan trænge ind. Af samme Grund betragtedes det som farligt at komme i Sved og i det hele at blive stærkt ophedet. Advarslen mod kønsligt Samkvem, eller mod Overdrivelse deraf, gaar igen hos alle de gamle Forfattere. Og efter Franckenau[2]) laa næsten alle nygifte under for Pesten.

Der var ogsaa Enighed mellem Forfatterne om, at sure Spiser var gavnlige, og at det var et godt Middel til at forebygge Smitte, at man vaskede sig med Eddike

---

[1]) Sudhoff. Archiv für Geschichte der Medizin. Bd. 5. S. 390 ff.

[2]) Citeret hos Mansa. Pesten i Kiøbenhavn 1711. Skildret fra et lægevidenskabeligt Standpunkt. Kbh. 1844. S. 12.

og lugtede til Eddike. Der nævnes ogsaa forskellige Rødder og andre Plantedele, som det var gavnligt at have i Munden, naar man færdedes paa smittefarlige Steder. Med Hensyn til Bolighygiejnen anbefaledes Renlighed og navnlig at rense Luften ved at holde Ilden vedlige og røge med vellugtende Træsorter og aromatiske Urter. Forfatterne fremhævede altid, at Vinduerne mod Syd skulde holdes lukkede paa Grund af Søndenvindens Skadelighed. Endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var der hos Lægerne nogen Betænkelighed ved at tilraade Ventilation, idet man mente, at Luften var besmittet af Pestgiften, og at man derfor maatte være forsigtig med at give den fri Adgang til Husene, navnlig naar den var fugtig og taaget.

De Forfattere, der skrev om Pesten i de første Aarhundreder efter den sorte Død, kunde være uenige paa enkelte Punkter. I det store og hele var det dog den samme Opfattelse, der gjorde sig gældende, baade hvad Sygdommens Natur og Oprindelse og dens Behandling angaar. Vi vil i Biskop Knuds Bog ikke finde noget for dens Forfatter ejendommeligt, men en velskreven og paa de fleste Punkter let forstaaelig Fremstilling af Tidens Standpunkt.

III

„DEN SORTE DØD“

SOM tidligere omtalt har man Beretninger om Pest-epidemier i Evropa allerede fra Oldtiden, og hele Middelalderen igennem og op i den nyere Tid har vor Verdensdel været hjemsøgt af en Mængde Epidemier af Pest.

Her i Danmark vides Pesten ikke med Sikkerhed at være optraadt før den sorte Døds Tid. Mansa[1]) mener dog, at der allerede tidligere maa have været Pest her i Landet, fordi Henrik Harpestreng, der døde 1244, giver Anvisning paa Midler mod Pesten. I det 15de Aarhundrede kom Sygdommen flere Gange til Danmark, og i 1711 var der Pest i Helsingør og København. I det 19de Aarhundrede var der i Evropa kun et Par mindre Epidemier, som ikke berørte Danmark.

I 1901 var der en lille Epidemi i Glasgow. I Asien har der ogsaa i det 20de Aarhundrede raset Pestepidemier, og i Verdenskrigens Tid har Bladene gentagne Gange fortalt om Pest i Rusland, uden at der dog har foreligget sikre Efterretninger derom.

---

[1]) De Epidemiis Maxime Memorabilibus. Hauniæ 1831. p. 7.

Mange af de svundne Aarhundreders Pestepidemier har raset voldsomt i de Lande, de hjemsøgte, og krævet Ofre i Titusindvis. Men ingen har været tilnærmelsesvis saa udbredt eller saa morderisk som den, der hærgede Evropa i Aarene 1347—1351, og som har faaet sit eget Navn paa næsten alle Sprog. Det er den Epidemi, der her i Landet ligesom paa Island og i Tyskland har faaet Navnet „Den sorte Død", fordi der hos mange af Patienterne fremkom sorte Pletter paa Huden. Paa Fransk kaldes Sygdommen ofte „peste noire", og paa andre Sprog har Epidemien faaet Navn efter den store Dødelighed.

Hecker[1]) mener, at man uden Overdrivelse kan antage, at Evropa ved den sorte Død mistede en Fjerdedel af sin Befolkning, d. v. s. c. 25 Millioner Mennesker. Samme Forfatter paastaar, at Kvindernes Frugtbarhed efter Pestens Ophør overalt var paafaldende. Der var næsten ingen barnløse Ægteskaber, og der blev født Tvillinger og Trillinger hyppigere end ellers.

Hvor mange Ofre den sorte Død krævede her i Landet, vides ikke. Det er vistnok kun et løst Skøn, naar der angives, at $^1/_3$ af Befolkningen blev bortrevet. Men at Dødeligheden har været betydelig, kan man slutte deraf, at Kong Valdemar paa Grund af den store Folkemangel i Danmarks Rige eftergav alle Straffedomme, der drejede sig om Livet eller Lemmers Tab[2]).

Om Tidspunktet for Pestens Optræden i Danmark

---

[1]) l. c. S. 55.
[2]) Danmarks Riges Historie. Bd. 2. Kbh. u. Aa. S. 299.

er Forfatterne ikke ganske enige. Angivelserne varierer fra 1348 til 1350. Der er dog næppe Tvivl om, at Pesten har gjort sig særlig stærkt gældende i det sidstnævnte Aar. Forskellige historiske Personer siges at være døde af Pest, og deres Dødsaar opgives da at være 1350.

At 1350 var det egentlige Pestaar, fremgaar ogsaa af et Vers, som jeg har fundet citeret hos forskellige danske Forfattere, og som forhaabentlig vil forekomme mine Læsere lige saa gaadefuldt, som det forekom mig, da jeg først traf paa det, i Pontoppidans „Annales"[1]). Pontoppidan siger, at Datidens Poeter gjorde følgende Vers:

„Rostrum (M) try Wurstum (CCC) Spidlongum (L) mors erat atra."

Pontoppidan har givet Aarstallet i Parenteserne, og der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, hvad Verset skal betyde, nemlig at 1350 var den sorte Døds Aarstal. Men hvorledes Verset kan komme til at betyde dette, er ikke let at se. Det latinske Ord „Rostrum" betyder paa dansk: Næb, Snude, Skibssnabel, Talerstol, men kan ikke oversættes ved noget Ord, der giver Mening i Verset. Ordet „Wurstum" eller „Wurstrum", som det ogsaa findes skrevet, forekommer overhovedet ikke i det latinske Sprog, lige saa lidt som „Spidlongum." Man kommer til at tænke paa den Mulighed, at de tre ukendte Gloser kan være danske eller — hvad „W"et kunde tyde paa — tyske Ord, der er pyntede med latinske Endelser. Den Forkla-

[1]) Erich Pontoppidan. Annales Ecclesiæ Danicæ Diplomatici. Copenhagen 1744. Bd. 2. S. 172.

ring, jeg har at foreslaa, er den, at Rostrum er det tyske Rost, en Rist, Wurstum det tyske Wurst, en Pølse, og Spidlongum sammensat af det danske Spid eller Spyd og det latinske longum (lang).

For Rostrums Vedkommende bekræftes denne Hypotese af Arild Huitfeld. I sin Bispekrønike[1]) skriver han om Aaret 1350:

„Dette Aar vaar en stor Pestelentz, kalledis den sorte eller dyre Død. Der om er giort it Skyttevers:

Rostrum, treuurstrum, spidlongum, tunc mala pestis.

En Ryst skal vere it M, try CCC vurstrum, tryhundret, Spidlongum, det er it L, betyder halfftrediesindstiue, da skal haffue veret den merckelige død."

Et M, baade som Huitfeld skriver det, og som det findes paa Tryk i mange gamle Bøger og paa Gravstene, kan nok minde om en Rist. Tre C'er kan godt skrives og trykkes, saa det ligner tre Pølser: ℭℭℭ. Et almindeligt trykt stort L ligner ikke meget et Spid eller Spyd. Men Aarstal blev jo i Middelalderen i Reglen ikke skrevne med store latinske Bogstaver, og f. Eks. L'erne paa Klavs Rønnovs Gravsten i St. Hans Kirke i Odense[2]) kan godt lignes ved et Spyd, i alt Fald lige saa godt som et M kan lignes ved en Rist og et C ved en Pølse.

„Try" og „tre" er ikke Latin. Det danske Tal er rimeligvis kommet ind paa den Maade, at Verset er gaaet fra Mund til Mund og er blevet nedskrevet af en Dansk, der ikke var stærk i Latinen. Paa Latin

---

[1]) Arrild Huitfeld. Den anden Part chronologiæ... Kbh. 1601. S. 504—505.

[2]) Billede i Danmarks Riges Historie. Bd. 2. S. 545.

har der staaet „ter Wurstum“, og det er maaske blevet nedskrevet „3 Wurstum.“

Den Slags Vers var ikke helt sjældne i gamle Dage. Mansa citerer[1]) følgende Vers, der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede er skrevet ud af en gammel Bog:

„M. semel et ter C. L. mortis tempora dicunt;
Tunc mors in mundo regnavit prima necando.“

Huitfeld citerer[2]) en Gravskrift over „Hertug Erich aff Sønder-Judland,“ som døde 1325. I denne Gravskrift findes følgende Hexameter:

„Anno milleno, migrans, Cter, Vque viceno.“

Jeg kan ogsaa citere et Eksempel paa, at en Mand i et Prosastykke har behandlet sit Navn paa en lignende Maade, som Aarstallene blev behandlede paa i de sidst citerede Vers. Efter en Afskrift fra 1438 af en Pesttraktat staar der: „scriptum per *ma* cui *te* subiungitur et *um* videlicet Matheum.[3])“

Jeg haaber, at min Tydning af Verset maa findes rigtig. Under alle Omstændigheder er der ikke Tvivl om, at Verset omtaler Aaret 1350 som Pestaaret.

Pontoppidan omtaler[4]) ogsaa de usædvanlige Naturforhold, der over hele Evropa gik forud for den sorte Død. For Danmarks Vedkommende nævner han gentagne Oversvømmelser af de danske Marskegne. Og i 1350 var der stor Tørke og Ufrugtbarhed her i Landet. Kvæget og mange Mennesker maatte forsmægte af Mangel paa Vand. Tilsidst blev der af Bisper og Canonici foranstaltet en overordentlig Faste- og Bede-

[1]) De Epidemiis Maxime Memorabilibus. p. 8.
[2]) l. c. S. 322.
[3]) Se Side 61, Note 2.
[4]) l. c. Bd. 2. S. 177.

dag, „hvorpaa det begyndte at regne og Marken at frembringe sine Frugter." I den Anledning blev der indstiftet en aarlig Procession af Drenge og Piger og indført den Skik, at der 3 Gange om Aaret skulde ofres Smør og Brød til Præsterne.

Det er naturligt, at en Sygdom, der kostede Millioner af Mennesker Livet og spredte Rædsel og Uhygge over en hel Verdensdel, ogsaa maa have efterladt sig Minder i Sprogene.

Man kan endnu træffe gamle Folk, som fører den Talemaade i Munden: „Indbildning er værre end Pestilens." Man taler paa Dansk — ligesom paa Tysk — om at sky nogen som Pesten, og Ordet er fra at betegne den særlig slemme Sygdom gaaet over til at betegne noget slemt i Almindelighed. Man taler om, at Luften er forpestet, naar den er ubehagelig og skadelig at indaande, og en generende Vandplante, som er vanskelig at udrydde, har faaet Navnet Vandpest.

Erik Pontoppidan fortæller[1]), at „Franskmændene endnu bander ved den sorte Død, naar de siger mort bleu." Dette er en Fejltagelse, som er gentaget mange Gange efter Pontoppidans Tid. Den store Pestepidemi, som vi kalder „Den sorte Død", blev af de ældre franske Forfattere aldrig benævnet „mort bleue" eller „mort noire." Desuden er det fastslaaet, at „morbleu" er en „déformation euphémique" for „mort de dieu" ligesom „palsambleu" for „par le sang de dieu"[2]). Men

---

[1]) l. c. Bd. 2. S. 172.

[2]) Se Kr. Nyrop. Grammaire historique de la langue française. T. IV. Copenhague 1913. §§ 368 og 379.

Pesten har sat sig andre Mærker i det franske Sprog. Selv den, der har alt sit Fransk fra Holbergs Komedier, ved, at Jean de France, da han kom hjem fra Paris med „en Hob nymodens Eder", ogsaa havde lært at sige „peste", hvor vi paa Dansk vilde sige „for Pokker", og da han indøver sine Eder paa Pierre, siger han: „que la peste t'étouffe." Ogsaa i vore Dage bruges Ordet „peste" som Udraab og som Udtryk for noget ubehageligt, pinligt eller kedsommeligt.

Tyskerne udraaber „Pestilentz", ligesom Franskmændene siger „peste." Paa Italiensk kan „pestilenza" bruges figurligt i Betydningen Ødelæggelse, Ruin. Paa Engelsk bruges „pestilent" om, hvad der er skadeligt, ikke alene for Helbredet, men ogsaa i andre Henseender, og der kunde sikkert nævnes mange flere Eksempler paa, at Ordet Pest i forskellige Sprog er kommet til at betegne i al Almindelighed, hvad der er skadeligt eller ubehageligt.

De mange Sagn, som Pesten har givet Anledning til, skal jeg ikke komme ind paa. At en stor Del af de jydske Heder har deres Oprindelse fra, at tidligere dyrket Land er „gaaet i Lyng" i Pestens Tid, af Mangel paa Arbejdskraft, er en Paastand, som synes at maatte henvises til Sagnenes Verden[1]).

Vi har nu set, at „Den sorte Død", den voldsomste af alle de Pestepidemier, der i Middelalderen rasede i Evropa, kom til det sydlige Evropa i 1347, i hvilket Aar den bl. a. optraadte med stor Dødelighed i Mont-

---

[1]) Olufsen. Om Oprindelsen til de i Danmark nu öde, men forhen dyrkede Jorder. Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs philosophiske og historiske Afhandlinger I. Kbh. 1823. S. 314.

pellier, og at den i 1350 hærgede Danmark. Vi har set, hvorledes man i Middelalderen opfattede Pesten, og hvilke Raad Forfatterne gav til dens Forebyggelse og Behandling. Vi skal nu se, hvad „Biskop Knud“ siger om Sygdommen, og derefter undersøge, om hans Bog gør Indtryk af at være skrevet af en Biskop eller af en Læge, og om Forfatteren maa antages at høre hjemme i Sydfrankrig eller i Jylland.

IV

BISKOP KNUDS BOG I DANSK OVERSÆTTELSE

Den *hellige og udelelige Treenighed og den højlovede Jomfru Maria til Ære, til Gavn for Almenheden, til Sundheds Bevarelse og de syges Helbredelse vil jeg (efter Udtalelser af mere kompetente Læger) skrive noget om Pesten, der saa hyppig hjemsøger os. For det første om de Tegn, der bebuder dens Komme, for det andet om dens Aarsager, for det tredie om Midlerne imod den, for det fjerde om Midlerne til at styrke Hjertet og de vigtigste Legemsdele, for det femte og sidste om Aareladning.*

OM DE TEGN, DER BEBUDER PESTEN

Nu skal jeg nævne de syv Tegn, som bebuder Pesten. Det første er, naar paa en Sommerdag Vejret ofte forandrer sig, saa det fra Morgenstunden er Regnvejr og derefter bliver taaget og til sidst blæsende, navnlig med Søndenvind. Det andet Tegn er, naar i Sommertiden Dagene ofte er fuldstændig mørke, og det ser ud til Regn og dog ikke regner. Hvis det varer længe, maa man frygte en stor Pestilens. Det tredie Tegn er, naar der er mange

Fluer over Jorden; dette tyder nemlig paa, at Luften er giftig og besmittet. Det fjerde Tegn er, naar man ofte ser Stjerner falde, og dette er igen et Tegn paa, at Luften er besmittet, og at der er mange giftige Dampe i Luften. Det femte Tegn er, naar der ses en Komet i Luften. Og, som der staar i Bogen om Meteorerne, dette hænder, naar en Komet viser sig, nemlig Mandefald i Krige o. s. v. Derfra stammer dette Vers: Dette hænder, naar Kometen straaler: Døden raser, Byen plyndres, Havet brøler, Jorden aabner sig, Riget forfalder, Folket pines af Pest og Hungersnød. Det sjette Tegn er, naar der kommer mange Lyn og Tordenskrald, navnlig naar de kommer fra Syd. Det syvende Tegn er, naar der kommer megen Blæst fra Syd, den fører nemlig Urenlighed med sig og er skiden. Naar alle disse Tegn viser sig, maa man frygte for en stor Pestilens, hvis ikke den almægtige Gud i sin Barmhjertighed vil afvende den.

OM PESTENS AARSAGER

Der er tre Aarsager til Pesten; thi undertiden har den sin Rod forneden, undertiden foroven, saaledes at Luftens Forandring kan iagttages af vore Sanser, og undertiden har den sin Rod begge Steder, nemlig baade foroven og forneden. Den kan have sin Rod forneden, saaledes som vi ser, at Luften fordærves i sin Konsistens og Kvalitet af et Latrin, der ligger nær ved et Værelse, eller af en anden enkelt Ting. Dette er en lokal Aarsag, og det er noget, som kan hænde hver Dag. Deraf kommer Pestfeberen, som mange Læger tager fejl af, idet de ikke tror, at en saadan Feber er pestagtig. Undertiden kommer den

ogsaa af de dødes Lig eller af stillestaaende Vands Fordærvelse, og den optræder hyppig paa Steder, hvor Forraadnelse finder Sted. Og den er undertiden almindelig udbredt, undertiden indskrænket til det enkelte Sted. Men naar den har sin Rod foroven, kommer den af Himmellegemernes Magt, af hvilke Livsaanden fordærves hos Mennesker og Dyr. Derom siger Avicenna i fjerde Bog: Himmellegemernes Stilling kan saare let fremkalde smitsom Sygdom. Thi Paavirkningen fra oven fordærver Luften, og saaledes bliver Livsaanden fordærvet i Mennesket. Men Pesten har sin Rod foroven og forneden paa samme Tid, naar Sygdommen hos Mennesket foraarsages baade af Paavirkninger fra Himmellegemerne, der fordærver Luften, og af Raaddenskab fra Lig eller fra Steder, hvor Forraadnelse finder Sted. Denne Sygdom er undertiden en Feber, undertiden en Hævelse, og det er for det meste Tilfældet. Thi den indaandede Luft er undertiden giftig og fordærvet og angriber Hjertet, saaledes at Naturen tager Skade paa mange Maader, undertiden saaledes, at den ikke mærker, at den har taget Skade. Thi Urinen og Fordøjelsen findes normale, og dog gaar Patienten Døden i Møde. Deraf kommer det, at mange Læger, som fæster Opmærksomheden paa deres Patienters Urin, taler overfladisk og tager fejl. Derfor er det nødvendigt, at enhver, der bliver syg, sørger for at faa en dygtig og erfaren Læge. — Dette er, hvad der er at sige om Pestens Aarsager.

Men heraf rejser der sig to Spørgsmaal. Det første er, hvorfor den ene dør og den anden ikke, og hvorfor Folk dør i denne By og i dette Hus, men ikke i hint. Det andet Spørgsmaal er, om saadanne Pestsygdomme er smitsomme.

Paa det første Spørgsmaal svarer jeg, at dette kan have

to Aarsager, idet Aarsagen dels kan findes hos den handlende Part, dels hos den lidende Part. Hos den handlende Part, fordi hine Paavirkninger fra oven retter sig mere direkte mod dette eller hint Sted end mod dette eller hint andet Sted. Men hos den lidende Part, fordi den ene er mere disponeret til at dø end den anden. Derfor maa det bemærkes, at de mest disponerede Legemer, det er varme Legemer med vide Porer og Legemer, som er besmittede og har Porerne tilstoppede af mange Vædsker. Deraf kommer det, at Legemer, der er meget svækkede, er mest udsatte for Pestsygdommen, saaledes som de Menneskers Legemer, der dyrker Samleje til Overmaal eller er forfaldne til Bade eller bliver ophedede af strengt Arbejde eller hæftig Vrede.

Paa det andet Spørgsmaal svarer jeg, at saadanne Pestsygdomme er smitsomme, fordi der fra de smittede Legemer udstrømmer giftige Vædsker og Dampe, som fordærver Luften. Derfor bør man fly dem, der er smittede, ja i Pestens Tid bør ingen staa i en Hob af Mennesker, fordi en eller anden af dem kan være smittet. Af denne Grund staar forsigtige Læger, naar de besøger de syge, langt fra Patienterne og holder Ansigtet vendt mod Døren eller Vinduet, og saaledes bør ogsaa de syges Tjenere staa. Og derfor er det godt for Patienterne at skifte Værelse fra Dag til Dag og hyppig at have Vinduerne mod Nord eller mod Øst aabne. Men Vinduerne mod Syd skal holdes lukkede. Søndenvinden har nemlig i sig to Aarsager til Forraadnelse. Den første er, at den svækker saavel de syges som de sundes Legemer. Den anden er, saaledes som der staar i den tredie Afdeling af Aphorismerne, at naar Søndenvinden blæser, svækker den Hørelsen og beskadiger

Hjertet, fordi den aabner Menneskets Porer og trænger ind lige til Hjertet. Derfor er det i Pestens Tid gavnligt for det sunde Menneske at blive i Huset hele Dagen, naar Vinden er sønden. Men hvis det er nødvendigt at gaa ud, bør man vente dermed, til Solen har hævet sig over Horizonten.

OM MIDLERNE MOD PESTEN

Efter at vi har betragtet Pestens Aarsager, skal det nu siges, paa hvilken Maade man skal sikre sig imod at faa Pesten.

Til den Ende maa man lægge sig paa Hjerte, i Overensstemmelse med, hvad den største Læge siger igennem Jeremias, at Mennesket først og fremmest bør vende sig fra det onde til det gode og ydmygt bekende sine Synder. Thi det vigtigste er, at man i Pestens Tid foretrækker Bodfærdighed og Bekendelse for de øvrige Lægemidler. Dog kan jeg bestemt forsikre, at det er et udmærket Middel at flygte og flytte bort fra det besmittede Sted. Men da der er mange, som ikke uden Vanskelighed kan flytte andetsteds hen, saa bør disse saa meget som mulig undgaa alle Aarsager til Forraadnelse og følgelig afholde sig fra Samleje. Ogsaa bør man særlig vogte sig for Søndenvinden, som af Naturen er smittebærende. Altsaa skal man (som det tidligere er sagt) lukke Vinduerne mod Syd indtil den første Time og aabne Vinduerne mod Nord. Af samme Grund skal man undgaa al Stank, som f. Eks. fra Stalde, Marker, Veje og i Særdeleshed fra smittede forraadnede Lig og allermest Stank fra Vand. Thi i nogle Huse opbevares Vandet i to Dage eller Nætter, eller der er underjordiske Vandløb, hvor det bortkastede Vand

bliver staaende, hvilket ogsaa foraarsager megen Stank. Af denne Grund er det, at der dør nogen i det ene Hus, hvor saadant finder Sted, og ingen i det andet, som tidligere sagt. Det samme gælder om de Steder, hvor der sælges Urter eller Kaal, fordi raadne Urter frembringer en skadelig Stank. Og ligesom Hjertet og Livsaanden forfriskes af en aromatisk Lugt, saaledes svækkes de af en skadelig Stank. Derfor bør man vogte sig for at lade besmittet Luft komme ind i Huset; thi den besmittede Luft er fugtig og foraarsager paa naturlig Vis Forraadnelse i Huset eller der, hvor man sover. Lad derfor Huset blive renset ved en klar Ild, og lad Træ brænde med en klar Lue. Lad ogsaa de efternævnte Urter blive brændt som Røgelse, nemlig Laurbær, Enebær og Merian, hvilket findes i Apotekerne. Malurt, Isop, Rude, Bynke og Aloetræ vilde ganske vist være bedre; men det kan ikke faas for en billig Pris. Denne Røg skal indaandes gennem Munden og Næsen, fordi den saaledes styrker de indvendige Dele. Ligeledes skal man af samme Aarsag vogte sig for al Overfyldning, fordi overfyldte Legemer lettest smittes af slette Vædsker. Derfor siger Avicenna i den fjerde Bog af Canon, at de, som altid lægger Vægt paa at fylde Bugen, forkorter deres Levetid. Ligeledes skal man af samme Grund undgaa offentlige Bade, fordi en ringe Ting kan fordærve hele Legemets Masse. Og derfor bør man endelig altid undgaa Folkemængder og alt Samkvem med andre, saavidt det er muligt, for at man ikke skal blive smittet af syge Menneskers Aande. Men naar det ikke lader sig gøre at undgaa Samkvem med andre, saa bør man bruge nedennævnte Midler. Naar man staar op om Morgenen, skal man straks spise lidt Rude, som er vasket

i rent Vand og bestrøet med Salt, tillige med en eller to godt rensede Nødder. Men naar man ikke kan faa dette, skal man spise Brød eller Kage dyppet i Eddike, navnlig i uroligt eller taaget Vejr. Og i Pestens Tid er det efter min Mening bedre at opholde sig inde i Huset end ude, og det er ikke sundt at gaa ud paa Landet eller i Byen. Og i Huset bør man, navnlig om Sommeren, stænke med Eddike og strø Roser og Vinløv, og det er særlig gavnligt i Løbet af Dagen at vaske Hænderne hyppigt i Vand og Eddike og bagefter gnide Ansigtet og lugte til Hænderne. Det er altsaa godt, saavel om Sommeren som om Vinteren, at lugte til sure Ting. I Montpellier kunde jeg ikke undgaa Samkvem med Mennesker, fordi jeg gik fra Hus til Hus for at helbrede de syge, paa Grund af min Fattigdom. Derfor havde jeg en Svamp eller et Stykke Brød dyppet i Eddike hos mig og holdt det for Munden og Næsen, fordi alle sure Ting stopper Vejen for Vædskerne og ikke lader de giftige Stoffer trænge ind. Saaledes undgik jeg den Gang Pesten, medens mine Ledsagere ikke ventede, at jeg skulde beholde Livet. — Alle disse Midler kender jeg af egen Erfaring.

OM MIDLERNE TIL AT STYRKE HJERTET OG DE VIGTIGSTE LEGEMSDELE

De Midler, der styrker Hjertet, er følgende: Safran, Cassia, Vejbred og de øvrige Urter, som virker gavnligt paa Livsaanden. Disse er navnlig gode i det almindelige Samkvem, hvor det let hænder, at den ene bliver smittet af den anden, og derfor bør man omhyggeligt vogte sig for at indaande andres Aande. Ogsaa Øjnene bliver for-

mørkede af den besmittede Luft, hvis man ikke har de førnævnte Ting i Haanden. Det er ogsaa i høj Grad sundt at vaske Munden, Ansigtet, Øjnene og Hænderne flere Gange om Dagen med Rosenvand blandet med Eddike. Men naar man ikke kan faa dette, saa bør man benytte Eddike. Naar man retter sig efter disse Forskrifter, kan man trygt blande sig imellem andre Mennesker. Tarmudtømmelse holdes ogsaa for et vigtigt Middel. Men hvis Tarmudtømmelsen ikke vil gaa for sig paa naturlig Vis, saa maa den fremkaldes ad kunstig Vej, ved Stikpiller. Desuden er ogsaa de Pestpiller gode, som findes i Apotekerne. I Huset skal man altid holde Ilden vedlige, fordi det i høj Grad modvirker Himmellegemernes Indflydelse og gør Luften klar. Med Hensyn til Føden vil jeg sige, at Theriak er i høj Grad gavnligt saavel for sunde som for dem, der er smittede. Derfor skal det nydes to Gange om Dagen med klar Vin blandet med Vand eller med klart Rosenvand eller med klart Øl. Af Theriak maa man kun tage saa meget som en Ært, men af Vin, Vand eller Øl 2 Skefulde. Og Theriak'en skal opløses fuldstændig i et Glas. Man bør ogsaa vente med at spise til midt paa Dagen, for at Theriak'en kan udøve sin Virkning i Legemet. Desuden bør man flere Gange om Dagen nyde et Maaltid med ren Vin, dog ikke meget ad Gangen, idet for stor Overflod medfører Forraadnelse af Vædskerne. I Maden skal man undgaa alt, hvad der giver Hede, som Peber og Løg. Thi Peber renser ganske vist Hjernen for Slim og de ædle Dele for klæbrige Vædsker; men paa den anden Side varmer det for meget, og Varmen medfører Forraadnelse. Det forekommer mig, at det mere er selve Peberens Bitterhed end dens Varme, Lugt eller Smag,

som er gavnlig. Og om end Løg nok saa meget renser for Slim og jager de onde Vædsker ud og frembringer Madlyst og ikke tillader den tørre Luft at trænge ind; synes det dog ikke at have vist sig gavnligt, fordi det skader Øjnene og gør Hovedet hedt hos alle, som ofte spiser deraf. Thi Varme er ofte Aarsag til en Forværrelse af Pesten. Følgelig er al Føde saa meget desto bedre, jo lettere den er at fordøje. Om Morgenen skal man spise kogt Føde, om Aftenen stegt. Sauce og Dessert skal man undgaa, naar det ikke er surt. Thi i Pestens Tid er sure Retter bedre end al Medicin. I lige Maade bør man undgaa alle Frugter, naar de ikke er sure saaledes som Kirsebær og Granatæbler og en Smule Pære eller Æble i Stedet for Medicin. Thi al Frugt giver Anledning til Forraadnelse. Men de Planter, som i Almindelighed er passende, er Ingefær, Kanel, Kommen, Muskatblomme og Safran. Ved Hjælp af dem faar man nemlig det bedste Kryderi for de rige. Men de, som er fattige, bør tage Rude, Salvie, Nødder og Persille og blande det sammen med Eddike, og det er et godt Kryderi. Men Folk, der er jævnt velstillede, bør tage Kommen og Safran og blande det sammen med Eddike. Dette Kryderi er ogsaa godt og hindrer al Forraadnelse. — Et vigtigt Middel til at bevare Legemets Sundhed er et fornøjet Sind. Derfor bør man i Pestens Tid vogte sig for at frygte for Døden. Naar man lever glad, uden Frygt og Bekymring for Pestsygen eller nogen anden Fare, saa kan man haabe at leve længe.

OM AARELADNING

Man kan lade sig aarelade en Gang om Maaneden, hvis ikke Alderen eller noget lignende er til Hinder der-

for, saaledes som det kan være Tilfældet med svangre eller med et eller andet svageligt Menneske eller med Folk, der lider af Diarre. Aareladningen bør gøres paa den højre eller venstre Vena basilica før Maaltidet. Efter at Basilica er aabnet, er det gavnligt at være glad og drikke god Vin eller godt Øl, dog altid med Maade, og det er ikke gavnligt at sove den Dag, da Basilica er aabnet. Men hvis man mærker, at man har faaet en Hævelse eller mener allerede at være smittet, da bør man fuldstændig undgaa Søvn ved at spadsere; thi i Søvnen fører Varmen Giften ind i Legemet til Hjertet og de andre ædle Dele, saaledes at næppe nogen Urt kan føre denne Gift tilbage til den tidligere Tilstand. Og dette vilde ikke være sket, hvis vedkommende havde været i Bevægelse. Nu kunde nogen sige: Hvorfor skal man undgaa Søvnen? Hvis man nu fik en naturlig Søvn? Derpaa svarer jeg i Korthed, at hvis nogen i Pestens Tid føler Lyst til at sove straks efter Maaltidet, saa bør han modvirke denne Lyst ved at spadsere i Haven eller paa Marken, og saa kan den naturlige Søvn finde Sted en Time efter Maaltidet. Derfor siger Avicenna, at hvis man vil sove, saa skal man nyde en god Drik før Søvnen. Thi i Søvntilstanden trækker man mange Vædsker til sig, og disse slette Vædsker bliver forjagede af den gode Driks Vædsker.

Men, kunde nogen sige, hvorledes skal man mærke, naar man er smittet? Derpaa svarer jeg, at den, der er smittet, ikke spiser meget den Dag, fordi han er fyldt med slette Vædsker, og han har Lyst til at sove straks efter Frokosten, og han føler stærk Hede, medens han er kold udvendig. Han har ogsaa stærk Smerte i den forreste Del af Hovedet. Men alt dette bør man modvirke ved at gaa

frem og tilbage. Ride eller gaa lange Ture kan man derimod ikke paa Grund af Legemets store Træthed og Tunghed. Thi den, der er blevet smittet, har Lyst til at sove hver Time paa Dagen, fordi Giften i Legemet forstyrrer Livsaanden, saaledes at den stadig føler Trang til Hvile. Af disse Tegn mærker man, at man er smittet. Men hvis nogen ikke vil tro det, saa lad ham vente til midt paa Dagen, og han vil straks mærke en Hævelse under Armene eller i Egnen af Kønsdelene eller i Egnen af Ørerne. Hvis altsaa nogen i Pestens Tid mærker alt dette, saa er det vigtigste, der er at gøre, at undgaa Søvn, fordi Livsaanden som det fremgaar af, hvad der er sagt ovenfor, hviler under Søvnen, men Giften kommer ind gennem forskellige Legemsdele. Alt dette ved jeg af egen Erfaring.

Naar dette forholder sig saaledes, saa bør den, der føler sig smittet, saa hurtig, som det er muligt, den samme Dag lade sig aarelade rigeligt, lige til Synkope, det vil sige Besvimelse. Thi en ringe Blodudtømmelse sætter Giften i Virksomhed. Men hvis man ikke vil have flere Aarer aabnede paa samme Tid, saa maa man lade den aabnede Aare blive ved at bløde, indtil Blodet kommer langsomt. Thi naar der kun løber lidt Blod ud, saa sætter det Giften stærkere i Virksomhed, som vi før har set. Ligeledes bør den, der er aareladt, enten han er smittet eller ej, altid undgaa at sove den Dag, lige til Midnat, og Venen bør altid aabnes i den samme Del af Legemet, hvor Hævelsen har vist sig. Hvis Hævelsen altsaa viser sig under den højre Arm, skal man aarelade paa den samme Arm, paa Mediana. Men hvis det er under venstre, bør man aarelade paa den samme Arms Mediana eller paa Hepatica, d. e. Venen ved den lille Finger. Og hvis det

er ved Kønsdelene, skal man aarelade paa Foden paa den samme Side, ved Hælen. Men hvis Hævelsen findes paa Halsen, skal man aarelade paa Cephalica ved Tommelfingeren paa Haanden paa samme Side eller paa Mediana paa samme Arm eller paa Haanden paa samme Side, ved den lille Finger. Hvis Hævelsen viser sig ved Øret, skal man aarelade paa Cephalica paa samme Side eller paa den Vene, som findes mellem Tommelfingeren og Pegefingeren, for at ikke meget af det giftige Stof skal komme ind i Hjernen, eller paa den Vene, som findes ved den lille Finger eller ved Leddet, og som af mange Læger kaldes Basilica. Hvis Hævelsen viser sig paa Skulderen, skal man sætte Blodkopper og først tage Blod over Mediana. Hvis det er paa Ryggen, skal man sætte Blodkopper over den store Fodvene. Alt dette skal man gøre, hvis man ikke har sovet, før Hævelsen blev opdaget. Men hvis man mærker Hævelsen efter at have sovet, saa skal man aarelade paa den modsatte Side. Hvis altsaa Hævelsen viser sig paa højre Arm, skal man aarelade paa venstre Hepatica eller Basilica eller Mediana. Og hvis Hævelsen har vist sig under den venstre Arm, skal man aarelade paa den højre Arm paa samme Maade, som det er sagt om den venstre. Og det samme gælder for de andre Steder, hvor der viser sig en Hævelse, saaledes at Aareladningen altid skal ske paa den modsatte Side.

Hvis den, der er blevet aareladt, er meget svag, saa kan han tage sig en Søvn efter Midten af Dagen. Før Midten af Dagen bør han altid være i stadig Bevægelse og ride eller gaa uden Overdrivelse. Og hvis Hævelsen derefter vokser, er det ingen Grund til Ængstelse; thi en saadan Hævelse driver det onde ud og gør Patienten meget rask.

For at faa Hævelsen til hurtigere og lettere at blive moden og briste skal man tilberede et Middel paa følgende Maade. Man gnider Hyldeblade ud og sætter malet Sennop til og laver et Plaster, og det lægger man paa Hævelsen. Der er nogle Kirurger, som vil, at man skal sætte Theriak til; men det fraraader jeg paa det bestemteste. Thi selve Theriak'en jager Giften ud, og derfor synes jeg, det er bedre, at den, der har en Hævelse, drikker Theriak og saaledes driver Giften ud. Der er ogsaa et andet Middel. Man tager Rundbælg, Timian, Vejbred og lidt Hvedemel og gnider alt dette sammen, indtil der kommer Vand ud deraf. Saa blander man dette Vand med Kvindemælk og giver den, som har Hævelsen, det at drikke. Og han skal tage det før Søvnen, i tom Mave, fordi det saa virker bedst. Man skal ogsaa, saa snart der viser sig en Hævelse, tage Nødder, Figen og Rude og støde det sammen og derefter lægge det paa.

Dette, som jeg nu har sagt om Pesten, maa være tilstrækkeligt. Naar nogen retter sig efter de Forskrifter, som er givne i det foregaaende, saa vil han slippe godt fra denne smitsomme Sygdoms Farer, med vor Herres Jesu Christi Hjælp (uden hvem intet kan ske), som er almægtig og herlig og prisværdig og velsignet, tillige med den ubesmittede Jomfru Maria, hans Moder, i Aarhundreders Aarhundreder. Amen!

Her ender Afhandlingen om, hvorledes man skal forholde sig under Pesten, af Hr. Knud, Biskop i Staden Aarhus i Kongeriget Danmark, en højst erfaren Professor i Lægekunsten.

HVEM HAR SKREVET „BISKOP KNUDS BOG OM PESTEN“?

En stor Del af Middelalderens Lægebøger er skrevne af gejstlige. Der er ikke i Biskop Knuds Bog noget, som taler imod, at den er skrevet af en Biskop, men heller ikke noget, som gør det usandsynligt, at den er skrevet af en Læge. Hvad der siges om Pestens Aarsager, Forebyggelse og Behandling, er i det væsentlige det samme, som findes i andre gamle Pestbøger, enten de saa er skrevne af Læger eller gejstlige. Den religiøse Begyndelse og Slutning taler ikke imod, at Bogen er skrevet af en Læge, og Citaterne fra Hippokrates og Avicenna taler ikke imod, at den er skrevet af en Biskop.

I de fleste latinske Udgaver kaldes Forfatteren Kamitus eller Kamintus og kun i 3 af de mig bekendte Kanutus. Men det betragtes — sikkert med Rette — som utvivlsomt, at Kamitus er en Skrivfejl for Kanutus, en Fejl, som en med nordiske Navne ukendt Afskriver let kunde komme til at begaa. Kamitus er saa igen blevet forvansket til Kamintus og i en enkelt Udgave til Kamiutus. I nogle Oversættelser nævnes Forfatterens Navn ikke, og i en af de engelske Oversættelser kaldes han Philip. Ogsaa Bynavnet Aarhus har aabenbart

været Afskriverne ubekendt. Biskop i Aarhus hedder paa Latin „Episcopus Arusiensis“ eller „Aarhusiensis“; men dette er i flere Udgaver blevet til Arusinensis og i en til Arosiensis. I flere engelske Oversættelser hedder det „Bisshop of Arusiens“ og i den hollandske „Bisscop van Arusien.“ Men i alle disse Oversættelser staar der udtrykkelig, ligesom i den latinske Original, at Biskoppens Sæde er en Stad i det danske Rige (civitatis regni Dacie).

Der er saaledes ingen Tvivl om, at Forfatteren betegnes som Biskop i den danske By Aarhus. Naar han tillige kaldes „Professor expertissimus artis medicinæ“, saa kan det godt være en Afskrivers Anerkendelse af hans lægevidenskabelige Fortjenester. I en engelsk Oversættelse indføres Forfatteren talende: „I the bysshop of Arusiens in the royalme of denmark doctour of Phisique wille write.“ I den portugisiske Oversættelse kaldes Forfatteren „Senhor D. Raminto Bispo Arusiense do Reyno de Dacia“, og i en hollandsk Oversættelse „heere Ramitius bisscop van Arusien.“ I ingen af de 4 franske Oversættelser, som Bruun omtaler, nævnes Forfatteren, men der siges, at Bogen er „approuue par plusieurs docteurs en medicine.“ Biskop af Aarhus kaldes Forfatteren altsaa i næsten alle de Udgaver, hvor han nævnes, Professor kun i den latinske, medens han i en engelsk kaldes Doktor[1]). Det er under alle Omstændigheder ikke nogen Indvending mod Knuds Realitet, at han ikke findes nævnt

[1]) For de her omtalte Udgaver gøres der Rede i Chr. Bruuns Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek. I. Kbh. 1870. S. 82. ff.

i Fortegnelsen over de medicinske Professorer ved Københvns Universitet. Endnu i det 14de og 15de Aarhundrede blev de offentlig ansatte Universitetslærere hverken her eller andetsteds kaldt Professorer.

Havde der foreligget historiske Efterretninger om, at der i det 14de Aarhundrede havde været en Biskop Knud i Aarhus, saa vilde der næppe være opstaaet Tvivl om, at han var Bogens Forfatter. Men hverken i Arild Huitfelds Bispekrønike, eller i Molbechs historiske Aarbøger, eller i Paulus Poulsons „Bibliotheca Aarhusiensis“ eller endelig i Pontoppidans „Annales“ findes der nævnt nogen Aarhusbisp af dette Navn.

Derimod nævner Jens Bircherod[1]) Canutus som først Professor i Medicin ved Københavns Universitet, derefter Biskop i Aarhus. Men Bircherod har næppe haft andet at holde sig til end Pestbogen. Naar han nævner Knud som Biskop „sub Rege Johanne,“ saa er det rimeligvis, fordi han er gaaet ud fra, at Bogen var udkommet i Slutningen af det 15de Aarhundrede. (Hans blev Konge i 1481.) Lyskander, som ganske vist ikke berømmes for Paalidelighed, nævner Biskop Knud som Forfatter af en lille Bog om Pesten og roser hans fremragende Egenskaber som Teolog, Filosof, Taler og Disputator[2]). Jeg ved ikke, om Lyskanders Upaalide-

---

[1]) Index tertius til Petri Johannis Resenii Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi Donata . . . Hafniæ 1685.

[2]) Rørdam. Klavs Christoffersen Lyskanders Levned samt hans Bog om danske Skribenter. Kbh. 1868. — Lyskander siger (S. 205): „Canutus, Episcopus Aarhusiensis, in SS. Theologia summa cum laude versatus et omnibus Philosophiæ studiis diu feliciterqve exercitatus, Orator svavissimus, Disputator acutissimus, vitæ sanctimonia et morum integritate clarissimus, scripsit: De peste libellum.

lighed er saa stor, at man kan mistænke ham for at have grebet sin Lovtale over Biskop Knud ud af Luften. Hvis han havde berømmet Knud som Læge, saa vilde det ikke have betydet meget. Men man skulde ikke synes, at Pestbogen kunde give Lyskander Anledning til at rose dens Forfatters teologiske, filosofiske og rhetoriske Præstationer. Det kan tænkes, at Lyskander har haft noget at holde sig til, som vi ikke kender; men han undlader her, som sædvanlig, at anføre sine Kilder.

Et bedre dokumenteret Vidnesbyrd om Biskop Knuds Eksistens findes i Peder Dyrskjøtts Samling af Afskrifter af gamle Dokumenter[1]). Blandt andet findes i denne Samling en Fortegnelse over Biskopperne i Aarhus „efter et gammelt Catalogus, fantes hos Borgemester Hans Nielsen Drostrup til Skousgaard.“

I denne Fortegnelse findes som Nr. 29 „Knud Jensen. 1350.“ Dette Aarstal kan ikke være rigtigt. Suhm[2]) mener rigtignok, at Biskop Svend af Aarhus rimeligvis døde af Pest i 1350. Men det vides, at Svend i dette Aar, „die beati Gregorii Pape,“ sammen med de andre jydske Biskopper, underskrev et Banbrev mod en Bande Forbrydere, som under Anførsel af en vis Lago Röth rejste rundt og stjal navnlig i Kirker og Præstegaarde[3]). Og 1352 mødtes han, efter

---

[1]) Det kgl. Bibliotek. Ny kgl. Samling. Fol. Nr. 558. Bl. 59.
Peder Dyrskjøtt (1630—1707) var en lærd jydsk Bonde, der paa sin Gaard i Jerslev beskæftigede sig med historiske og genealogiske Studier.

[2]) Peter Friderich Suhm. Historie af Danmark. Bd. 13. Kbh. 1826. S. 240.

[3]) Pontoppidan. l. c. Bd. 2. S. 178.

Huitfeld[1]), sammen med flere andre, med Kong Valdemar i Kallundborg. Som vi skal se, var der Perioder i Svends Bispetid, hvor Bispestolen stod ledig. Men det var ikke Tilfældet i 1350.

Ogsaa i et retsligt Dokument nævnes Knud Jensen som Biskop i Aarhus 1350. Men her gøres udtrykkelig opmærksom paa, at Aarstallet ikke kan være rigtigt, og at de sidste tre Bogstaver i det var ulæselige i det Dokument, hvorefter Afskriften er taget.

Dette Dokument lyder saaledes hos Peder Dyrskjøtt[2]):

„Alle Mand dette Brev seer, hilser Vi Christopher, af Guds Naade, Danmarches og Schlavoniers Konning evindelig med Gud. Vide skal alle nærværendes og tilkommendes, at Aar 1350 var skikket i vores kongl: Huus, Hr Johan Poulsen Ridder, som havde Pandtsatt Biskop Knud Jensen alt sit Gods udi Roxøe liggendes, med alt tilhørige Bygninger, March, Eng og Skou, Vaadt og tørt intet undtagen, for 20 ℔ Sølv, og samme Penning hannem igien inden 40 Ugers Dag at erlægge og betale udi Hrr Jvar Nielsens Ridder til Essendrup hands Huus, udi gode Lybske Grosser, med saadanne Vilkor, at dersom fornte Hr Jens Poulsen Ridder ikke samme Penge bekommer, at betale, da skal fornte Biskop Knud Jensen bruge og beholde alt hands Gods udi Roxøe, med ald sin Tillæggelse, for samme Summa Penge, foruden ald Modsigelse til ævindelig Ejendom. Herforuden forpligter fornævnte Hr Jens Poulsen Ridder sig, at dersom noget af dette Gods bliver Biskop Knud Jensen udinogen Rettergang fratagen, da

[1]) l. c. Bd. 3. S. 510.
[2]) l. c. Bl. 73.

at stande hannem til Rette, og med Sølv-pendinge efter hands Villie hannem at betale endelig. Til Stadfæstelse givet under vort Signette og til Vidnesbyrd Michel Kjeldbech med at forsegle. Datum supra. 1350.“

Under Afskriften af dette Dokument staar der:

„NB. 1350 er ikke ret, maa vist være 1330, thi det kand ikke vel læses in originali for Møllets Skyld. (M C C C . . .).“ Der staar tre ulæselige Tegn efter MCCC — maaske XXX.

Johannes Poulsen har aabenbart ikke kunnet betale Knud Jensen de 20 ℔ Sølv tilbage inden Udløbet af den fastsatte Frist. Dette fremgaar af følgende Dokument, der ogsaa findes afskrevet i Peder Dyrskjøtts Samling[1]):

„Alle dette Brev seer, eller hører lesse hilser Knud Jensen ævindelig i Herren. Skal det være alle vitterligt, at jeg haver soldt Boe Leigell alt mit Gods udi Holbech og Voer Sogn i Roxøe beliggendes for 20 ℔ Sølv med ald sin Tillæggelse og Tilhøring, hvilket Gods jeg haver bekommet af Hr Jens Poulsen Ridder for 20 ℔ Sølv. Og forpligter jeg mig og mine Arvinger at holde Hr Boe Leigel og hans Arvinger fornte Gods uden ald Skade, fri at nyde og beholde, under vort Signette Ao 1356 Mariæ Renselses Dag.“

Endelig er der i et tredie Dokument[2]), fra 1408, igen Tale om, „det Gods, Hr Johan Poulsen Ridder havde i Holbech i Roxøe Herret liggende.“ Om dette Gods var der opstaaet en Retstrætte mellem Biskop Boe i Aarhus og Hans Povelsen. Kong Erik med hans Raad

---

[1]) l. c. Bl. 74.
[2]) l. c. Bl. 83.

og Mænd tildømmer Biskop Boe og hans Efterkommere Godset „ævindeligen at beholde.“

Jeg ved ikke, om Hans Povelsen var en Efterkommer af Johannes Povlsen Ridder, eller om Biskop Boe i Aarhus var i Familie med Boe Lejgell. Men her er utvivlsomt Tale om det Gods i Rougsø Herred, som Ridder Johannes Povlsen pantsatte til Biskop Knud Jensen i Aarhus i 1330, og som Knud Jensen i 1356 solgte til Boe Leigell.

Det er vanskeligt at tænke sig, at disse tre Dokumentafskrifter skulde være opdigtede, eller at Navnene er komne ind i dem ved en Forveksling eller Fejllæsning. Men naar dette ikke er Tilfældet, naar der har ligget autentiske Dokumenter til Grund for Peder Dyrskjøtts Afskrifter, saa er det jo givet, at der har været en Mand, som en Gang i Kristoffer den Andens Tid kaldte sig og kaldtes Biskop Knud i Aarhus, og som i 1356 levede endnu, men da ikke kaldte sig Biskop.

Det første Dokument, i hvilket Knud Jensen kaldes Biskop i Aarhus, kan ikke være fra 1350, da Kong Kristoffer jo døde 1332. Men det kan tænkes, at den, der har nedskrevet Bispefortegnelsen, ogsaa har kendt dette Dokument og deraf ladet sig forlede til at tro, at Knud var Biskop 1350.

Jeg skal endnu nævne, at der i „Scriptores rerum Danicarum“ findes aftrykt et Dokument, som viser, at der i det 14de Aarhundrede levede en Mand ved Navn Knud Jensen, som rimeligvis boede i Aarhus, som i alt Fald følte sig knyttet til Aarhus og Aarhusegnen, som var en Ven af Biskop Poul, og som var saaledes stillet, at han kunde vælge at blive begravet

i Domkirken. En stor Del af 6te Bind af „Scriptores" indtages af den saakaldte „Aarhusiensis Liber," en Samling af Aktstykker vedrørende gejstlige og kirkelige Forhold i Aarhus Stift. I denne Samling findes[1]) aftrykt et Dokument, der har til Overskrift „Testamentum Kanuti Jenssön," og som er dateret 1360. Testator skænker sin Hest og sine Vaaben til St. Clemens Kirke i Aarhus, hvor han vil begraves, og han skænker til samme Kirke, for at der skal holdes Sjælemesser for ham, en Gaard i „Litle Fullen" (vistnok Fulden i Beder Sogn). Han betænker ogsaa de andre Kirker i Aarhus, Kirken i Maarslet, Kirken i Tved[2]) og alle Kirkerne i Ning Herred med Gaver. Endvidere faar Biskoppen, dennes Søster og Erkedegnen Gaver til Erindring om ham, ligesom enkelte andre Personer, hvis Stilling ikke nævnes, betænkes i Testamentet.

Hvad Tidspunktet angaar, er der intet til Hinder for, at den Knud Jensen, der gjorde sit Testamente i 1360, kan have fungeret som Biskop i 1330. I Testamentets Tekst kalder han sig rigtignok Kanutus Jonssön, medens han i Overskriften kaldes Jenssön. Men saadanne smaa Uregelmæssigheder var ikke sjældne i den Tids Dokumenter. I de tidligere citerede Aktstykker kaldes den samme Mand dels Johan og dels Jens Poulsøn eller Povelsøn, og en af de Mænd, der nævnes i Knud Jensens Testamente, kaldes Jænssøn (med æ).

Selv om de ovennævnte Dokumenter ikke beviser

---

[1]) [Petrus Fridericus Suhm.] Scriptores rerum Danicarum Medii Ævi. Hauniæ 1786. Bind 6. S. 500.

[2]) Tved Sogn var efter Trap i den katolske Tid Præbende til Aarhus Domkapitel.

noget, maa det dog indrømmes, at de gør det sandsynligt, at der i det 14de Aarhundrede har været en Biskop Knud i Aarhus.

Det vides med Vished, at „Svend den Anden“ blev udvalgt til Biskop i Aarhus 1326, og at han var Biskop i 1352. Det vides ogsaa, at han i sin Bispetid i to Perioder var borte fra sit Stift i længere Tid. Vi læser i „Danmarks Riges Historie“[1]), at han i Interregnet begav sig til Prins Valdemar, den senere Valdemar Atterdag, i Tyskland, og at han vendte tilbage, da Valdemar i 1340 blev Konge. Og i 1343 blev han fanget, vel sagtens af Holstenerne, og sad fangen paa Padeborg[2]) Slot til 1344.

Man kunde tænke sig, at der ved disse Lejligheder havde været en vikarierende Biskop i Aarhus; men ved denne Antagelse faar vi ikke Forklaringen af, at Biskop Knud nævnes i et Dokument, der er udstedt af Kong Kristoffer, og hvis Aarstal skrives med tre Bogstaver efter MCCC. For at forklare dette, maa man antage, at Svend allerede før 1332 har været borte fra sit Stift saa længe og under saadanne Forhold, at en anden midlertidig, maaske som hans Vikar, har beklædt Bispestolen i Aarhus. Dette er da heller ikke nogen urimelig Antagelse.

Kristoffer den Anden blev Konge 1320 og døde 1332. Men 7de Juni 1326 blev Valdemar Eriksøn, Grev Gerts tolvaarige Søstersøn, hyldet som Konge af Danmark, og samme Aar flygtede Kristoffer til Tyskland og tog sin Søn Valdemar med sig. 1329 kom Kristoffer til-

---

[1]) Bind 2. S. 280.
[2]) Det senere Sparresholm.

bage til Danmark, og 23de Februar 1330 sluttede han Forlig med Greverne og kunde nu igen kalde sig Konge af Danmark — uagtet han kun havde meget lidt af Landet at raade over.

Om Biskop Svend ved vi, at Kong Kristoffer havde vundet ham og Ribebispen Jakob Splid for sin Sag, og Huitfeld fortæller[1]), at Svend var med, da Jyderne i Paaskeugen 1329 belejrede Gottorp. Hvor længe Svend ved denne Lejlighed var borte fra Aarhus Stift, ved jeg ikke. Men det kan i alt Fald tænkes, at der under hans Fraværelse blev udnævnt en anden Biskop i hans Sted, navnlig da han havde forladt sit Embede for at tage Del i Krigen mod den daværende Konge. Under denne Forudsætning er det naturligt, at Svend blev Biskop i Aarhus igen, da Kristoffer var blevet Konge.

Pantsættelsesdokumentet kan da godt stamme fra 1330. Det maa naturligvis være udstedt, før Knud havde veget Pladsen for Svend.

Fortegnelserne over hin Tids Biskopper er aabenbart blevne til paa den Maade, at Forfatteren har noteret, naar en Biskop har taget Del i eller været tilstede ved en historisk Begivenhed, eller naar hans Segl er hængt ved et historisk Aktstykke. Der siges i Reglen ikke, hvor længe en Biskop beklædte Bispestolen; men der staar, at han „sad" paa den Tid og „sad endnu" paa den Tid. Om Svend vides, at han blev Biskop 1326, og at han var det endnu 1352. Hvis Knud imellem disse Aarstal i en maaske ganske kort

---

[1]) Den anden Part chronologiæ... Kbh. 1601. S. 377.

Tid har været Biskop i Aarhus og i den Tid ikke gjort sig særlig bemærket, saa er det ret naturligt, at han ikke findes i nogen af de Bispefortegnelser, der er udarbejdede paa Grundlag af historiske Kendsgerninger. Naar han nævnes i Borgmester Hans Nielsen Drostrups Bispefortegnelse, er det rimeligvis paa Grund af de af Peder Dyrskjøtt gengivne Dokumenter, i hvilke hans Navn forekommer.

Af det foregaaende fremgaar det forhaabentlig, at Biskop Knud *kan* have eksisteret; men jeg mener ogsaa, at han *maa* have eksisteret. Hvis han har skrevet Bogen om Pesten, saa har han eksisteret. Og hvis han ikke har skrevet Bogen, saa maa han ogsaa have eksisteret, for at Forfatterskabet fejlagtig kunde tillægges ham. Vil man tro paa et litterært Bedrageri, saa maa der have eksisteret en Mand, som i alt Fald kaldte sig Biskop Knud, og til Fordel for hvem Bedrageriet kunde finde Sted. Og hvis det er ved en Fejltagelse, at Bogen er tilskrevet Biskop Knud, saa maa han have eksisteret for at gøre Fejltagelsen mulig. For at en Afskriver ved en Fejltagelse skulde kunne nævne Biskop Knud som Forfatter af Pestbogen, maa denne Afskriver have vidst, at der eksisterede en „Biskop Knud,“ der kunde antages at være i Stand til at skrive en saadan Bog.

Det er meget lidt sandsynligt, at en Afskriver eller Bogtrykker enten i bedragerisk Hensigt eller ved en Fejltagelse skulde opdigte en Biskop Knud i Aarhus for at gøre ham til Bogens Forfatter.

Det er mere sandsynligt, at en gejstlig ved Navn Knud Jensen i 1329—1330 under Biskop Svends Fraværelse er blevet udvalgt til Biskop i Aarhus og har

maattet vige sit Sæde, da Svend kom tilbage med Kong Kristoffer — eller at Knud har vikarieret som Biskop under Svends Fraværelse.

Det kan da tænkes, at denne Knud Jensen efter at have mistet sit Embede har taget Ophold i Udlandet og blandt andet opholdt sig i Montpellier, hvor han maaske har studeret Lægekunsten. I Udlandet har han saa — maaske per nefas — beholdt Bispetitlen, som han ikke brugte i 1356, efter at være vendt tilbage til Danmark. Man kan da ogsaa let tænke sig, at han i Montpellier har været en fattig Mand, der maatte skaffe sig Indtægt ved at behandle de pestsyge.

Havde Huitfeldt i sin Bispekrønike nævnet en Knud Jensen som Biskop i Aarhus, saa vilde der, som tidligere bemærket, næppe være opstaaet Tvivl om, at det var ham, der havde skrevet Pestbogen. Nu mener Pontoppidan[1]), at Biskop Knud, hvem Forfatterskabet til Pestbogen tillægges, næppe har været „in rerum natura.“ Molbech[2]) omtaler Knud som en „uden Tvivl dog kun opdigtet Biskop i Aarhuus“, og Werlauff[3]) anser ham for „baade et kirke- og litterærhistorisk Non — Ens.“

Naar man gik ud fra, at der ikke havde været nogen Biskop Knud i Aarhus, var det naturligt, at man søgte andetsteds at finde en Biskop af dette Navn, som kunde antages at have skrevet Pestbogen.

Danske Forfattere kom ret naturligt til at tænke

---

[1]) l. c. Bd. 2. S. 483.

[2]) Henrik Harpestrengs Danske Lægebog. Ved Chr. Molbech. Kbh. 1826. S. 3.

[3]) E. C. Werlauff. Kiøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen. Indbydelsesskrift. Kbh. 1850. S. 70.

paa den lærde og vidtberejste Biskop Knud Mikkelsen — fejlagtig kaldet Knud Kobsen — i Viborg. Han synes at være den eneste danske Biskop Knud, og han havde nogen Forbindelse med Aarhus. Han menes at stamme fra Aarhus By eller Aarhus Stift, og inden han blev Biskop i Viborg, havde han haft flere Kanonikater, deraf et i Aarhus. I „Dansk biografisk Lexikon[1])“ siges der om ham, at han maaske er Forfatter til et i Datiden meget udbredt lille Arbejde om Pesten. Der var i og for sig ikke noget urimeligt i den Tanke, at en lærd Biskop, der tillige var dr. juris utriusque og havde skrevet en stor Bog om Jydske Lov, ogsaa kunde have skrevet en lille Bog om Pesten. Det er imidlertid ikke nødvendigt at gaa ind paa, hvad der taler imod at betragte Knud Mikkelsen som Forfatter af Biskop Knuds Bog. Det er tilstrækkeligt, at Knud Mikkelsen blev Biskop 1451 og, at der foreligger en Afskrift af Bogen fra 1438[2]) og en fra 1376 eller 1373[3]).

Det samme Faktum viser ogsaa, at Biskop Bengt Knutson i Vesteraas (paa Latin „Arosia“) ikke kan være Pestbogens Forfatter. Ingerslev[4]) skriver, at Biskop Knud i Vesteraas efter al Rimelighed har været Vidne til en i Montpellier (1466) grasserende

---

[1]) Bd. 11. Kbh. 1897. S. 334.

[2]) Findes i Stadsbiblioteket i Danzig. Afskriveren, Matheus i Stargard, meddeler, at han skrev Bogen 1438. Se. S. 62, Note 2.

[3]) Naar dr. Johnsson meddeler (Festskrift til Julius Petersen. Kbh. 1910. S. 137), at Johannes Jacobis Pestbog, der i det væsentlige er den samme Bog som Knuds, er skrevet 6. Februar 1376, vil det dog rimeligvis sige, at Afskriveren har udført eller fuldendt sit Arbejde den Dag Professor Sudhoff i Leipzig siger (Archiv für Geschichte der Medizin. Bd. 5. S. 58.) at Manuskriptet i Universitetsbiblioteket i Breslau har Datoen 6. Februar 1373.

[4]) V. Ingerslev. Danmarks Læger og Lægevæsen. 1873. Bd. 1. S. 20.

Pest og har beskrevet den i den Bog, vi her har med at gøre. Men der har, som Chr. Bruun ogsaa gør opmærksom paa, lige saa lidt været en Biskop Knud i Vesteraas som i Aarhus. Bruun anser det derimod ikke for usandsynligt, at Bogens Forfatter kan have været udvalgt eller vikarierende Biskop i Aarhus.

Ogsaa fra anden Side er der i den sidste Tid fremsat den Paastand, at Biskop Bengt Knutson i Vesteraas er Bogens Forfatter. Det er Guthrie Vine, som i sin „Introduction" til et Facsimile-Aftryk af en engelsk Oversættelse af Bogen[1]) (der menes at være trykt i 1483), gør gældende, at der ikke i Aarhus har været nogen Biskop ved Navn Knud, og mener at have godtgjort, at Bogen er skrevet af den nævnte svenske Biskop. Guthrie Vine støtter sig paa, at Vesteraas paa Latin kaldes Arosia, og at Kristian den Første af Danmark var Konge i Sverige, da Bengt Knutson var Biskop. Dette skulde give Forklaringen af, at Staden Arosia kunde siges at ligge i Danmarks Rige.

Ogsaa Sudhoff[2]) mener, at den „Kanutus Episcopus Arusiensis," der nævnes som Pestbogens Forfatter, er Benedictus Canuti, Biskop i Vesteraas. Men ganske bortset fra, at Forfatteren i saa Fald vilde være blevet nævnt som Episcopus Benedictus, ikke Canutus, kan han ikke have skrevet Biskop Knuds Bog, der foreligger i Afskrifter fra 1373 og 1438, idet han først blev Biskop 1461. Det er derfor ikke nødvendigt at fremføre, hvad der iøvrigt taler imod Guthrie

---

[1]) The John Rylands Facsimiles. No. 3. "A litil boke for the Pestilence."

[2]) Archiv für Geschichte der Medizin. Bd. 5. S. 56.

Vines Argumenter for den svenske Biskops Forfatterskab.

Aarhusbispens farligste Konkurrent er ikke nogen Biskop, men den franske Læge Johannes Jacobi, der levede i Montpellier, hvor han var Professor og fra 1364 Kansler ved Universitetet. Han skal have været Pave Urban den Femtes Ven og Læge og behandlede Gregor den Ellevte i 1370 og 1372. Han nævnes som Forfatter af en Pestbog, der efter dr. Johnsson og Professor Sudhoff er identisk med Biskop Knuds Bog. Desuden har han skrevet forskellige andre medicinske Afhandlinger, bl. a. en Bog om Blæresten.

Dr. Johnsson har i „Festskrift til Julius Petersen“[1]) omtalt og gengivet Indholdet af et Manuskript, som har tilhørt St. Lucius' Kirke i Roskilde, og som nu findes i det kongelige Bibliotek i København[2]). Manuskriptet indeholder flere medicinske Afhandlinger og slutter med en Afhandling om Pesten, i hvis sidste Linier Forfatteren navngiver sig som „Johannes Jacobi.“[3])

Ved at sammenligne denne Afhandling med Knuds Bog kommer man efter min Mening til det Resultat, at Afhandlingen kan være en skødesløs og forkortet Afskrift efter Knuds Bog, med forskellige mindre heldige Tilføjelser og „Forbedringer“ af Afskriveren, men at Knuds Bog ikke kan være skrevet af efter den anden. Dette følger af, at der i

[1]) l. c. S. 136 ff.
[2]) Gl. kgl. Samling. Fol. Nr. 231.
[3]) Et hæc dicta per me iohannem Jacobi sufficiant causa brevitatis.

Afhandlingen er udeladt et helt Afsnit af Knuds Bog, nemlig Afsnittet om Midler til at styrke Hjertet og de vigtigste Legemsdele, og at nogle vanskeligt forstaaelige Steder i Knuds Bog enten er udeladte eller omskrevne. Som jeg tidligere har omtalt, er „in methauris“ f. Eks. blevet til „in libro meteorum“, og Verset om Kometen findes ikke i Afhandlingen.

Ogsaa i andre Henseender afviger de to Bøger meget fra hinanden. Knud ordinerer rigelig Aareladning, lige til Besvimelse — Afhandlingen i Roskildemanuskriptet siger, at Aareladningen skal være lille. I denne Afhandling anbefales Behandlingen af Pestbylder med Hønsegumpen, som ikke nævnes i Knuds Bog, og der fortælles, at Folk, som bor ved Sumpe, ikke faar Pest, men at de, der bor i Bjergegne, dør. Endvidere paastaas der, at Pest hos Dyr ikke overføres til tænkende Væsener.

Professor Sudhoff sammenstiller i „Archiv für Geschichte der Medizin“ Stykker af Johannes Jacobis Pestbog med tilsvarende Stykker af Knuds og mener derved at have bevist de to Bøgers Identitet. Han mener, at Johannes Jacobis Bog er faldet i Hænderne paa en Bogtrykker, „und vielleicht mehr durch irgendeinem Zufall als in betrügerischer Absicht unter dem Namen eines anderen hinausgegangen“[1]).

Det er meget langt fra, at de Stykker af de to Bøger, som Professor Sudhoff citerer, er ordret enslydende helt igennem. Men Overensstemmelsen er dog saa stor, at man vistnok maa gaa ud fra, at den ene af disse to

[1]) l. c. S. 58.

Bøger er skrevet af efter den anden — som sædvanlig med Rettelser og Ændringer af Afskriveren, — eller at de begge er Afskrifter efter en tredie.

Der findes enkelte andre Haandskrifter i Biblioteker i Evropa. I det kongelige Bibliotek i København findes et Haandskrift, som efter Chr. Bruun[1]) er fra c. 1500, og som fornemmelig indeholder danske Lægebøger. Heri forekommer Knuds Traktat om Pesten paa Latin — lidt udførligere og bredere end i de trykte Udgaver. I dette Haandskrift nævnes Forfatterens Navn ikke.

Et andet Haandskrift, der findes i Stadsbiblioteket i Danzig, frembyder Interesse derved, at det er dateret. Det er efter Oplysningerne i Kataloget[2]) i Begyndelsen overensstemmende med, men ellers stærkt afvigende fra det trykte „Regimen contra pestilentiam" af Biskop Knud. I Codice Amploniano er Bogen tilskrevet Johannes Jacobi.

Det sandsynligste er vel, at de forskellige Haandskrifter, i hvilke større Partier er ganske enslydende, er mere eller mindre fuldstændige Afskrifter eller Referater af den samme Bog, af den, der er trykt i mange Udgaver og oversat paa flere Sprog — og det enten

---

[1]) Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliotek. Bd. 1. 1870. S. 106. — Thottske Samling 4⁰. Nr. 710.

[2]) Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek. Teil 3. S. 252. Ms. 2315. Bl. 232 ff. (Anmeldt af Perlbach i Zentralblatt für Bibliothekswesen. Bd. 26. Leipzig 1909. S. 525—26).

Haandskriftet ender saaledes: . . . „pericula evadere poterit praestante domino nostro Jesu Christo . . . Amen. Explicit regimen pestilenciarum scriptum per **m a** cui **te** subiu(n)gitur et **um** videlicet Matheum in una civitate quae dicta est Stargardia anno domini M^{0}CCCC^{0}XXXVIII^{0} in secunda feria post dominicam post festum Michaelis."

Forfatteren kaldes Kanutus eller Kamintus eller Philip eller Johannes Jacobi, eller der ikke nævnes noget Forfatternavn.

Spørgsmaalet bliver da, om det er rigtigt, at Biskop Knud fra Aarhus angives som Bogens Forfatter, eller det i Virkeligheden er Professor Johannes Jacobi fra Montpellier, der har skrevet den. Biskop Knud Mikkelsen i Viborg og Biskop Bengt Knutson i Vesteraas kan vi jo se bort fra.

Professor Sudhoff mener aabenbart, at naar der foreligger en medicinsk Afhandling, som dels tillægges en kendt Læge, dels en ukendt Biskop, saa kan det betragtes som givet, at det er Lægen, som har skrevet Bogen, og at Biskoppen ved en Fejltagelse har faaet Æren for den. Efter min Mening er snarere det modsatte Tilfældet. Var Bogen skrevet af en i Slutningen af det 14de Aarhundrede levende kendt og anset Læge, er det ikke sandsynligt, at Afskriveren og Bogtrykkeren vilde nævne en ukendt dansk Biskop som dens Forfatter, navnlig da det vides, at Bogen først er trykt i Frankrig eller maaske i Italien. Derimod er der ikke noget særlig mærkeligt i, at den ansete Læge, der har levet og virket i Montpellier i Pestens Tid, anses for Forfatter af en Bog om denne Sygdom, skrevet af en Mand, hvis Navn Afskriveren maaske aldeles ikke kendte.

Der er ogsaa andre Forhold, der taler for, at Johannes Jacobi ikke har skrevet Pestbogen.

Forfatteren siger i Indledningen beskedent, at han vil skrive om Pesten „ex dictis magis authenticorum medicorum.“ Og han fortæller, at han gik fra Hus

til Hus og behandlede de syge paa Grund af sin Fattigdom. Paa den anden Side ved vi om Johannes Jacobi, at han var en fremragende Læge med et fornemt Klientel. Han var Professor ved det berømte medicinske Fakultet i Montpellier, og han blev 1364 Universitetets Kansler. Vi ved ganske vist ikke, fra hvilket Aar Pestbogen stammer; men der er Grund til at antage, at den er skrevet efter 1347, da Pesten rasede voldsomt i Montpellier. Det er ganske vist muligt, men ikke sandsynligt, at Johannes Jacobi, da Bogen blev skrevet, var en ukendt og fattig Mand. Det ligger i alt Fald mere nær at tænke sig en dansk Biskop uden Embede som en fattig Mand i den fremmede By[1]).

Hvor der tales om, at Forfatteren optraadte som Pestlæge i Montpellier paa Grund af sin Fattigdom, er der en lille, men ikke uvæsentlig Uoverensstemmelse mellem Knuds Bog om Pesten og de Haandskrifter, der fører Johannes Jacobis Navn. Sudhoff citerer det paagældende Sted af Johannes Jacobis Pesttraktat[2]), der begynder saaledes: „et ergo dicit magister Jacobus quod quondam fuit pestilentia in monte pessu-

---

[1]) Wickersheimer siger i sin Indledning til Johannes Jacobis Stentraktat: „Johannes Jacobi ist einer der bedeutendsten Persönlichkeiten unter den französischen Ärzten der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Er ist Kanzler der Universität zu Montpellier, Leibarzt des Papstes und (wahrscheinlich *in partibus*) des Königs von Frankreich. Er hat Titel, er hat Geld, und seine vornehmen Patienten lassen ihm noch Zeit genug, um hochgeschätzte Bücher zu schreiben, die von anderen kommentiert werden, und seinen Ruhm bis in die fernsten Gegenden verbreiten.“ Wickersheimer (Paris). Johannes Jacobis Steintraktat. (Ende des 14. Jahrhunderts). Archiv für Geschichte der Medizin. Bd. 3. S. 41.

[2]) l. c. S. 57.

lano" (at der fordum var Pest i Montpellier). Hos Knud staar der: „I Montpellier" (altsaa, da han var i Montpellier) „kunde jeg ikke undgaa Samkvem med Mennesker" o. s. v. Saaledes kan Johannes Jacobi, der bor i Montpellier, ikke skrive. I den Afskrift af Bogen, der angiver ham som Forfatter, staar der derfor, at der fordum var Pest i Montpellier, og at han da o. s. v. Denne Forandring i Teksten var nødvendig, naar Johannes Jacobi skulde være Bogens Forfatter. Man kan ikke med samme Ret sige, at en Afskriver har forandret Teksten for at faa den til at passe med Forudsætningen om Knud som Forfatter. Knud kunde godt sige, at der fordum var Pest i Montpellier, og at han da o. s. v.

Jeg skal ogsaa gøre opmærksom paa, at Forfatteren af Pestbogen i det Uddrag af den, der af Sudhoff citeres som hidrørende fra Johannes Jacobi, kaldes Magister „Jacobus", medens Johannes Jacobi i Afhandlingen om Blæresten[1]), som uden Modsigelse tillægges ham, nævnes med sit rigtige Navn[2]). Dette kunde tyde paa, at det førstnævnte Manuskript skyldes en Afskriver, som ikke havde nogen første Haands Viden om Johannes Jacobi. I alt Fald forekommer det mig at vise, at Manuskriptet fra 1376 eller 1373 ikke er Johannes Jacobis originale Tekst.

Jeg har tidligere omtalt, at det sjældne Udtryk „in methauris," der forekommer hos Knud, i det Manu-

---

[1]) Wickersheimer. l. c. S. 41.

[2]) Stenbogen ender i et af de Haandskrifter, Wickersheimer har benyttet, saaledes: „Explicit regimen calculosorum magistri Johannis Jacobi", i et andet saaledes: „Explicit utilis tractatus editus a magistro Johanne Jacobi medico excellenti."

skript, der tillægges Johannes Jacobi, er erstattet med „in libro meteorum." Dette tyder ogsaa paa, at Knuds Tekst er den oprindelige. Det er i alt Fald mindre sandsynligt, at en Afskriver skulde finde paa at sætte den sjældne Betegnelse ind i Stedet for den almindelige og let forstaaelige.

Det er en Selvfølge, at Knuds Bog og Sudhoffs Citater af Johannes Jacobis Pestbog ikke viser store Forskelligheder i Stil og Udtryksmaade. Derimod har den før nævnte Afhandling om Blæresten, som Wickersheimer har gengivet i Archiv für Geschichte der Medizin, i flere Henseender Interesse for Spørgsmaalet, om Johannes Jacobi er Pestbogens Forfatter.

I Stenbogen viser Johannes Jacobi sig — i Modsætning til Pestbogens Forfatter — allerede i Indledningen som den søgte Læge, der har et fornemt Klientel. Han begynder med at sige, at hans Skrift fremkommer, fordi Stensygdommen er hyppig hos fornemme Mennesker og er vanskelig at behandle.

Det kan ogsaa anføres, at Johannes Jacobi skriver sine Recepter, ligesom Lægerne nu til Dags skriver Recepter, med nøjagtig Angivelse af Vægten af de forskellige Stoffer, hvoraf Lægemidlet skal sammensættes. I Pestbogen derimod siges enten slet ikke noget om Mængden af de forskellige Stoffer, der skal anvendes, eller ogsaa angives Mængden ved populære Betegnelser, som f. Eks.: „Af Theriak maa man kun tage saa meget som en Ært, men af Vin, Vand eller Øl to Skefulde."[1])

[1]) S. 39.

Det er dog navnlig Stilen og Sproget i Stenbogen, der forekommer mig at have Interesse for Spørgsmaalet, ved Sammenligning med Stilen og Sproget i Knuds Bog.

Naar jeg indlader mig paa at sammenligne Sproget i de to Bøger, føler jeg vel, at jeg vover mig ind paa et Omraade, hvor jeg ikke har hjemme. Det forekommer mig imidlertid, at de to Bøger i den Henseende er saa forskellige, at man ikke behøver at være Sprogmand for at se, at de ikke er skrevne af den samme Forfatter.

Jeg skal fremhæve enkelte Ejendommeligheder ved de to Bøgers Sprog. Johannes Jacobi bruger stadig Konjunktiv, baade naar han tilraader noget, og naar han siger, hvad han vil gøre. Som Eksempel anfører jeg: „Post præcipiatur ægro“ (derefter skal det foreskrives den syge). „Habeatur hircus quatuor annorum“ (man skal have — „man tager“ — en Buk paa fire Aar). „Et prius ponam“ (for det første vil jeg anføre). Denne Anvendelse af Konjunktiv er langtfra saa almindelig hos Knud.

Hos Johannes Jacobi finder man stadig Ordet „post“ brugt som Adverbium (derefter, senere); denne Anvendelse af Ordet forekommer ikke hos Knud.

Derimod forekommer i Knuds Bog idelig Ordet „unde“ i Begyndelsen af en Sætning. Ofte kan det oversættes ved „derfor“ eller „deraf kommer det, at“; i andre Tilfælde kan det være vanskeligt at finde en passende Oversættelse. Et Sted, hvor Knud citerer Avicenna til Støtte for sin Mening, skriver han: „unde dicit Avicenna.“ Ordet „unde“ forekommer vistnok overhovedet ikke i Stenbogen.

At der i Stenbogen stadig skrives „phlebotomia," hos Knud derimod „fleubotomia" (Aareladning), at Stenbogen stadig har „sompnum," Knud derimod „somnum" (Søvn), kan naturligvis hidrøre fra de forskellige Afskrivere — uagtet det er paafaldende, at Ordene staves paa samme Maade i alle Udgaver af Knuds Bog.

Ved Læsningen af Knuds Bog kan man ikke undgaa at lægge Mærke til Vendinger og Udtryk, som mere henleder Tanken paa Aarhus end paa Montpellier. Som et særligt godt Eksempel skal jeg anføre Udtrykket „odorare ad manus" — lugte til Hænderne.

Da jeg ikke er stiv i Latin, allermindst i middelalderlig Latin, er jeg glad ved at have en Fagmands Udtalelser at støtte mig til ved Bedømmelsen af Sproget i Biskop Knuds Bog.

Cand. mag. Frisch har været saa venlig at læse nogle Sider af Pestbogen og nogle Sider af Stenbogen og sammenligne Sproget i de to Bøger — og er kommet til det Resultet, at de intet har til fælles ud over de sædvanlige medicinske Termini. Hr. Frisch finder, at Biskop Knuds Bog selv ved en ganske overfladisk Betragtning bærer tydelige Spor af at være skrevet af en Dansker.

Da det betragtes som givet, at Johannes Jacobi er Stenbogens Forfatter, er det næppe for meget at sige, at en Sammenligning mellem den og Pestbogen giver det Resultat, at Johannes Jacobi ikke har skrevet den sidstnævnte Bog. Det vil igen sige, at Biskop Knud maa antages at være Bogens Forfatter.

Jeg siger udtrykkelig, at Biskop Knud *maa antages*

at have skrevet Bogen om Pesten. Jeg mener ikke at have *bevist* noget, hverken at Biskop Knud har skrevet Bogen, eller at han har eksisteret.

Men jeg mener, at det, efter hvad jeg har udviklet i det foregaaende, maa betragtes som i høj Grad sandsynligt, at der i det 14de Aarhundrede har levet en Mand, som kaldte sig og kaldtes Biskop Knud i Aarhus, og som enten har skrevet Pestbogen eller fejlagtig er bleven anset for dens Forfatter. Jeg mener ogsaa, at det er givet, at denne Bog hverken er skrevet af Biskop Knud Mikkelsen i Viborg eller af Biskop Bengt Knutson i Vesteraas, og at det er lidet sandsynligt, at den har Johannes Jacobi til Forfatter.

Men naar dette er Tilfældet, saa er der ingen Grund til at protestere mod, at Pestbogen nævner som sin Forfatter:

Kanutus, *Episcopus Arusiensis*, *civitatis regni Daciæ* — Knud, Biskop i Staden Aarhus, i Danmarks Rige.

WELLCOME
LIBRARY
INSTITUTE

Skrifter udgivet af

Dansk medicinsk-historisk Selskab:

J. LIND: Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger. Udsolgt.

HOLGER MYGIND: Hygiejniske Forhold i Oldtidens Pompeji. Pris 6 Kr.

HIPPOKRATES. To polemiske Indlæg fra Lægekunstens første Dage. Pris 3 Kr.

HJALMAR HELWEG: N. F. S. Grundtvigs Sindssygdom. Pris 3 Kr.

HEDVIG LIDFORSS STRÖMGREN: Tandläkekonsten hos Romarna. Pris 5 Kr.

Paa *HENRIK KOPPELS FORLAG* er udkommet:

EDV. EHLERS: Folkesyphilis i Danmark. Pris 3 Kr.

J. W. S. JOHNSSON: Johann Clemens Tode. Pris 3 Kr.

GORDON NORRIE: Københavns Garnisonssygehus 1818–1918. Pris 6 Kr.

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI. KBHVN.

FRA DANSK MEDICINSK-HISTORISK SELSKAB TIL DETS MEDLEMMER

4 3